

Selkeyttävää vai yksinkertaistavaa?

Nuortenkirjan ja sen selkomukautuksen vertailua tekstilajikonventioiden näkökulmasta

RITVA PALLASKALLIO

1 Johdanto

Peruskoulunsa päättävien suomalaisten nuorten keskuudessa heikosti lukevien nuorten osuus on kasvanut viimeisten 20 vuoden aikana. Heikoimmilla lukijoilla on vaikeuksia tunnistaa eri tekstilajeja edustavista teksteistä niiden pääajatus ja tehdä teksteistä yksinkertaisia tulkintoja.¹ Vuonna 2009 peruskoulunsa päättäneistä nuorista heikkoja lukijoita eli liian kapea-alaisesti tekstitaitoisia oli 8 prosenttia, vuonna 2013 noin 11 prosenttia ja vuonna 2018 jo lähes 14 prosenttia. Tämä tarkoittaa, että Suomessa on kasvava joukko sellaisia nuoria, jotka eivät saavuta tietoyhteiskunnan edellyttämiä vähimmäistekstitaitoja ja jotka ovat näin ollen syrjäytymisvaarassa. (PISA 2018: 23.)² Vuoden 2018 PISA-tulosten julkistamisen jälkeen Helsingin Sanomissa uutisoitiin lehden omasta äidinkielen ja kirjallisuuden opettajille suunnatun kyselyn tuloksista. Kyselyn aiheena olivat oppitunneilla käytössä olevat lukutunnit, joiden aikana oppilaat voivat lukea itsenäisesti kaunokirjallisia teoksia. Uutisessa kerrottiin, että vähenevän lukuinnostuksen ja heikkenevien tekstitaitojen myötä lukutunnit ovat 2010-luvulla levineet peruskouluista lukioihin ja että opettajien haasteena ovat lukutaidoiltaan hyvin eritasoiset lukijat; heikoimmille lukijoille opettajat kertovat tarjoavansa selkomaaneja. (*Helsingin Sanomat* 3.12.2019.)

Toistaiseksi on vähän tietoa siitä, miten selkomukautettu kaunokirjallisuus palvelee erilaisia lukijaryhmiä (ks. kuitenkin suomen kielen osalta Kastari 2019; muiden kielten osalta mm. Nation 2013; Sheehan 2015; Nordenstam & Olin-Scheller 2018; Isozaki

1. Kiitän Virittäjän kahta anonymia refereeä sekä teemanumeron toimittajia Minna Jaakolaa, Tiina Onikki-Rantajääsköä ja Ulla Vanhataloa paneutuneesta kommentoinnista ja arvokkaasta avusta tämän artikkelin kirjoitusvaiheessa. Taru Nordlundia kiitän asiantuntevista kommentteista ja syvällisistä keskusteluista, jotka selvensivät artikkelia ratkaisevasti muun muassa käsitteiden käytön osalta. Kiitän myös Leela-Laura Leskelää innostavasta luennosta syksyllä 2018, jolloin tutustuin muun muassa tämän artikkelin aineistona olevaan selkokielineen teokseen. Virittäjän toimituskuntaa kiitän erinomaisen osaavasta toimitustyöstä.

2. Koronatilanteen takia vuoden 2021 PISA-tutkimus siirtyi vuoteen 2022; vuoden 2018 tutkimuksen jälkeisiä tuloksia ei ole ollut vielä saatavilla tämän artikkelin kirjoittamisajankohtana.

2018). Erityisen vähän tietoa on siitä, miten eri tekstilajien piirteet toteutuvat erilaisissa selkoteksteissä (uutistekstien osalta ks. Kulkki-Nieminen 2010). Keskityn tässä artikkelissa nuortenromaniin tekstilajina vertailemalla kahta yläasteikäisille suunnattua nuortenkirjaa, Marja-Leena Tiaisen nuortenkirjaa *Khao Lakin sydämet* (2013) ja siihen perustuvaa, kirjailijan itsensä tekemää selkomukautusta *Hiekalle jätetyt muistot* (2018). Keskeinen tutkimuskysymykseni liittyy tekstilajikonventioihin: millaisilla ratkaisuilla alkutekstiä on selkoistettu ja miltä selkoistaminen näyttää tekstilajinäkökulmasta? Kyse on selkokielen tutkimuksesta, mutta metodologisesti tutkimus yhdistää sekä diskurssintutkimusta että sosiolingvistiikkaa, sillä lähestyn aineistoa sekä mikro- että makrotasolta: yhtäältä keskityn aineiston nuortenkirjoille tyypillisiin kielellisiin valintoihin kirjoitetun puhekielen näkökulmasta,³ toisaalta tarkastelen aineistoa fiktiivisille teksteille ominaisten kerronnallisten konventioiden näkökulmasta.

Aloitin pohtimalla lyhyesti selkokirjallisuuskentän muuttuvia lukijaryhmiä (luku 2) ja esittelemällä aineistona olevat teokset ja niiden yleiset rakenteelliset piirteet (luku 3). Luvussa 4 hyödynnän sosiolingvistisiä menetelmiä analysoidakseni teosten dialogien puhe-esitysten persoonapronominien variaatiota esimerkkinä kielenpiirteistä, joiden avulla kaunokirjalliseen teokseen synnytetään puheenomaisuutta. Samalla pronominit avaavat väylän kaunokirjallisuudelle tunnusomaisiin diskurssikäytänteisiin, joihin nykykuortenkirjoissa voi katsoa kuuluvan autenttisen puheen piirteet. Diskurssi nähdään tässä tutkimuksessa vakiintuneena kielenkäyttönä sosiaalisesti tunnistettavassa vuorovaikutustilanteessa, jollaisena voidaan pitää tekstilajia. Kaunokirjallisuudelle ominaisia diskursseja ovat tekstin kerronnasta vastaava(t) kertojadiskurssi(t) ja sille tai niille alisteiset henkilödiskurssit. Luvussa 5 pohdin diskurssintutkimuksen näkökulmasta henkilöhahmojen sisäisen maailman kuvaamisen kielellisiä keinoja ja keskityn fokalisoinnin ja vapaan epäsuoran esityksen kielellisiin piirteisiin. Luvussa 6 syvennän kahden teoksen henkilödiskurssin analyysia yhdistämällä luvun 4 tuloksia passiivimuotoisiin predikaattirakenteisiin. Pyrin näin laajentamaan näkemystä selkokielen nuortenkirjallisuuden hyödyntämistä kielimuodoista ja selkokielen yhteyksistä yleiskieliseen esitystapaan. Lopuksi pohdin vielä kielellistä selkeyttämistä ja yksinkertaistamista aineistosta tekemieni havaintojen avulla.

2 Selkokirjojen muuttuvat lukijaryhmät ja uudet haasteet

Selkokielisten romaanien tuleminen osaksi äidinkielen tuntien oppimisaineistoa kuvastaa hyvin selkokielisten kirjojen – erityisesti nuortenkirjallisuuden – uudenlaisia käyttötarpeita. Ruotsissa, jossa selkokielen kehitystyö on saanut alkunsa jo 1960-luvulla, selkokielistä kirjallisuutta on koko 2000-luvun suunnattu syste-

3. Puhutulla kielellä tarkoitan Tiittulan ja Nuolijärven (2013: 14–19; 2016: 11) tavoin kaikkea puhuttua kielenkäyttöä ja puhekielellä taas normitetusta kielestä poikkeavaa, suulliseen vuorovaikutukseen pohjautuvaa kieltä, joka voi myös olla kirjoitettua. Yleiskielellä tarkoitan normitettua kieltä, puhuttua tai kirjoitettua ”kirjakieltä”. Hyödynnän myös käsitettä puheenomaisuus (mp.), jolla Tiittula ja Nuolijärvi tarkoittavat kirjoitetussa tekstissä tavoiteltavaa puheen kaltaisuutta, kirjoitettua kieltä, jossa on puhekielisiä piirteitä.

maattisesti opetuksen ja koulujen tarpeisiin, mikä taas on monipuolistanut selkokirjallisuuden tarjontaa ja nostanut selkokirjallisuuden kysyntää. Selkokielisten kirjojen kustannustoiminta onkin ollut Ruotsissa vahvassa kasvussa, ja selkokirjoja on saatavilla runsaasti eri-ikäisille ja -tasoisille lukijoille. (Nordenstam & Olin-Scheller 2018.) Osin vastaavanlainen kehitys näyttäisi käynnistyneen Suomessakin: alun perin kehitysvammaisille, myöhemmin myös muistisairaille lukijoille suunnatuista selkokirjoista on vähitellen tulossa opetuksen apuväline sekä tekstitaidoiltaan heikoille, suomea äidinkielenään tai äidinkielen veroisesti puhuville peruskoululais- ja lukiolaisnuorille, mutta yhtä lailla suomea toisena kielenä puhuville, esimerkiksi maahanmuuttajanuorille, joilla kielitaito on yleensä kielen oppimisen alkuvaiheessa puutteellinen (selkokielen historiasta ja kohderyhmistä ks. Kulkki-Nieminen 2010: 21–25; Uotila 2019; Selkokeskus 2022a).

Selkokirjallisuutta S2-opetuksessa tutkinut Kastari (2019) korostaa, että selkomukautukset avaavat väylän kohdekielen kirjallisuuteen niille S2-oppijoille, joille yleiskielinen kirjallisuus on vielä liian vaikeaa. Hän tuo esiin myös Nationin (2013), Sheehanin (2015) ja Isozakin (2018) tutkimukset, joissa katsotaan, että kielellisesti mukautettu kaunokirjallisuus (ns. graded readers -teokset) voi toimia oppimista tukevana ja kielitaitoa laajentavana pedagogisena työvälineenä. Päinvastaista näkemystä edustaa muun muassa Long (2015: 250–259), jonka mukaan toisen kielen opetuksessa käytetyt selkoistetut tekstit kaventavat tekstien vuorovaikutuksellisia ominaisuuksia poistamalla autenttisessa kielenkäyttötilanteessa tarvittavaa tilanteista kielenkäyttöä (ks. myös Rapatti 2008); tämä näkemys voidaan nähdäkseni edelleen yhdistää tekstilajinäkökulmaan. Myös Nordenstam & Olin-Scheller (2018), jotka ovat tutkineet muun muassa selkokirjakustantajien kouluille tuottamia valmiita opetusmateriaaleja ja opettajanoppaita sekä haastatelleet selkokustantajien edustajia ja selkokirjoittajia, esittävät osin kriittisiä näkemyksiä Ruotsin selkokirjaboomin ideologisista taustoista ja selkokirjojen hyödyistä luku- ja kirjoitustaitojen opetuksessa. Heidän mukaansa opetusmateriaalit ohjaavat tarkastelemaan selkokirjallisuutta pääosin sisältö- ja arvo-keskeisesti: kirjallisuuden muotojen ja keinojen analysoinnin sijaan äidinkielen tunneille tarjotut tehtävät ohjaavat opiskelijaa kiinnittämään huomiota juoneen ja reflektomaan tapahtumia oman elämänsä näkökulmasta. Tämä suuntaus taas vahvistaa omalta osaltaan kustantajien ja selkokirjailijoiden tarvetta laatia sisältöön ja arvoihin keskittyvää selkokirjallisuutta. (Mas. 44–46.)

Yleisesti voidaan sanoa, että selkokielen kohderyhmän heterogeenistyminen asettaa uusia haasteita nykypäivän selkokielisille teksteille: pääsääntöisesti keskiverto-selkokielen lukijalle suunnatut, sisällöllistä selkeyttä korostavat asiategstien selkoistamisohjeet eivät ehkä enää riitä tulevaisuudessa, vaan mahdollisesti tarvitaan ohjeistusta eritasoisille lukijaryhmille ja erilaisille tekstilajeille ja kielenkäyttötilanteille; tarvitaan toisin sanoen kielen käyttöön suuntaavaa ohjeistusta. Eritasoisten selkokielten kehittämistä on viime aikoina peräänkuuluttanut muun muassa Maaß (2020: 10–15; ks. myös Leskelä 2019). Kulkki-Nieminen (2002: 40) taas on esittänyt, että selkomukauttamisen ohjeissa pitäisi huomioida erilaisten tekstilajien käytänteet (ks. myös Sainio 2006: 151). Selkokirjoittamisen tekstilajikohtaisia ohjeita ovat Suomessa julkaisseet muun muassa Sainio (2006) ja Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015).

3 Tarkasteltavat teokset ja niiden yleisluontoiset määrälliset erot

Käytän aineistona Marja-Liisa Tiaisen romaania *Khao Lakin sydämet* (KLS, 2013) ja sen selkomukautusta *Hiekalle jätetyt muistot* (HJM, 2018). Kummassakin romaanissa kehyskertomuksena on 15-vuotiaan Emmen matka Khao Lakiin, Thaimaahan. Emma etsii isoäitinsä Ullan kanssa miestä, joka pelasti hänet Thaimaahan iskeneeltä hyökyaallolta kahdeksan vuotta aikaisemmin vuonna 2004. Emma menetti onnettomuudessa äitinsä, isänsä ja pikkuveljensä Kasperin. Selkomukautetuille teksteille ominaisesti nuortenkirjan selkoistettua versiota on lyhennetty eri tavoin. Taulukossa 1 esitetään määrällisiä perustietoja KLS:n ja HJM:n eroista.

Taulukko 1.

Nuortenromaanin (KLS) ja selkomukautetun romaanin (HJM) kvantitatiivisia eroja sivu-, kappale-, sana- ja merkkimääräisesti.

	Sivumäärä	Kappalemäärä	Sanamäärä	Merkkimäärä (ei välilyöntejä)
KLS	233	2 110	34 783	231 717
HJM	114	2 487	10 969	69 453

Taulukosta 1 voi nähdä, että selkomukautettu teksti (HJM) on sana- ja merkkimääriltään tiivistynyt noin kolmannekseen alkutekstistä ja sivumäärältään noin puoleen. Sen sijaan kappaleita selkomukautetussa tekstissä on viitisentoista prosenttia enemmän. Muita selkokieliselle kaunokirjalle leimallisia piirteitä on muun muassa kirjan alkuun laadittu henkilöluettelo, jossa esitellään kirjan henkilöt ja heidän suhteensa muihin henkilöihämmöihin.

Selkokielisissä teksteissä pyritään selkeyttämään tekstin informaatorakennetta ja lisäämään tekstin sidosteisuutta – selkeyttä ja luettavuutta – erilaisin koheesiokeinoin (Virtanen 2009). Kielellisistä piirteistä yleiskieliset ovat etusijalla, sillä niiden katsotaan olevan valtaosalle väestöstä ymmärrettäviä (mts. 11); toisaalta Virtanen (mts. 68) näkee selkokielen omana kielimuotonaan, joka pohjautuu yleiskieleen. Sama yhteys selkokielen ja normitetun yleiskielen välillä on ilmaistu Selkokeskuksen (2022b) määritelmässä, jossa todetaan selkokielen olevan sekä yleiskieltä että selkeää yleiskieltä helpompaa. Jonkinlaisena normitetun yleiskielen alakielimuotona selkokieltä voisi pitää sillä perusteella, että Selkokeskus (2022c) myöntää selkotunnuksia sellaisille teksteille, jotka noudattavat selkokielelle annettuja kriteereitä ja jotka Selkokeskus on hyväksynyt selkokielisiksi.⁴ Tällainen tunnus on muun muassa aineistona olevalla *Hiekalle jätetyt muistot* -teoksella. Samoin typografisesti selkokieli pyrkii lukemisen helppouteen: selkokielisen tekstin rivin ohjepituus on 55–60 merkkiä rivinväleineen. Vastavasti virkkeet ja lauseet ovat lyhyitä ja niissä suositetaan suoraa sanajärjestystä. (Ks. Vir-

4. On kuitenkin huomattava, että selkokielisiksi teksteiksi voi nimittää sellaisiakin tekstejä, joita ei ole Selkokeskuksessa hyväksytetty.

tanen 2009: 11, 97–99, 121.) Alkuperäinen rivinpituus on säilytetty tämän artikkelin selkokieliteoksen tekstiesimerkeissä.

4 Henkilödiskurssit ja henkilöhahmojen persoonapronominien variaatio

Nuortenkirjoissa kohderyhmää pyritään usein lähestymään samanikäisten henkilöhahmojen ja näille tunnusomaisten puheenomaisten kielenpiirteiden ja kielellisten valintojen kautta. Nuolijärvi ja Tiittula (2016), jotka ovat tutkineet puheen kirjallisen esittämisen keinoja, toteavatkin, että puhutun kielen keinojen avulla kirjailija tekee kaunokirjallisuuden henkilöhahmoista sekä ympäristönsä että kieliyhteisönsä edustajia (mas. 229). Tyypillisiä keinoja, joilla kaunokirjallisuudessa luodaan vaikutelma autenttisesta puheesta, ovat Tiittulan ja Nuolijärven (2013) mukaan muun muassa erilaiset äänne- ja muotopiirteet, kuten assimilaatiot ja heittymät sekä monikon 3. persoonan predikaatin inkongruenssi. Lisäksi yleisiä ovat heidän mukaansa pikapuheumuodot, demonstratiivipronominien artikkelinomainen käyttö ja erityisesti persoonapronominien puhekieliset muodot. Syntaksin tasolla puheenomaista vaikutelmaa luovat lyhyet lauseet ja elliptisyys, välimerkit repressoimassa puheen intonaatiota ja rytmiä, puheenomainen sanasto sekä puheen korjaukset ja toistot. (Mts. 43–69.) Sen sijaan selkokirjallisuudessa suhde puhekielen piirteisiin on toinen. Kaunokirjallisuuden selkomukauttajan Ari Sainion (2006) mukaan selkokielistämistä leimaava pyrkimys yleiskieliseen esitykseen näkyy yhtä lailla kirjallisuusmukautuksissa, mikä tarkoittaa, että selkokielen sääntöjen mukaisesti selkokirjallisuudessa vältetään puhekielisiä ja murteellisia ilmaisuja. Hän kuitenkin toteaa, että henkilödiskurssin yleiskielistäminen voi toisinaan muuttaa henkilön kokonaan toiseksi ja katsoo, että tällöin ”[k]äyttökelpoinen ratkaisu voisi olla murrepiirteiden osittainen säilyttäminen.” (Mas. 143.)

Henkilöhahmojen kielenkäytön tarkastelussa etenen alkukielisestä nuortenkirjasta (KLS) selkomukautettuun (HJM) eli hypoteesini mukaan kielellisesti kompleksisemmasta tekstistä yksinkertaistettuun. Keskityn kvantitatiivisessa analyysissä vain yhteen Tiittulan ja Nuolijärven (2013) mainitsemista puheenomaisuutta synnyttävistä kielenpiirteistä, nimittäin persoonapronomineihin henkilöhahmojen puhetta imitoivien dialogien repliikeissä. Oletuksenani on, että persoonapronominin tarjoavat tekstilajinäkökulman mukaiseen tarkasteluun riittävästi tietoa selkomukautuksen yleiskielisyyden asteesta ja puhekielen merkityksistä henkilöhahmojen konstruoinnissa; puhutussa suomessa yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien variantit *mä, sä* ja *mie, sie* voivat toimia niin sanottuina ensimmäisen asteen indekseinä (ks. Silverstein 2003; Sorjonen, Lehtonen & Rouhikoski 2015: 18; Piippo 2016: 36) eli merkkeinä siitä, että puhujat kuuluvat johonkin alueelliseen tai sosiaaliseen ryhmään (puhekielisen vaikutelman osalta kirjallisuudessa ks. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 46–47).⁵ Dialogilla tarkoitan Nykäsen ja Koiviston (2013) tapaan kaunokirjallisten henkilöhahmojen vuoropuhelua, jossa yleensä kahden tai useamman henkilön puheenvuorot, repliikit, esitetään

5. 1. ja 2. persoonan persoonapronominien äänne- ja muotovariaatiota ovat autenttisissa puheessa tutkineet muun muassa Paunonen (1995 [1982]), Lappalainen (2006a, 2006b) ja Markkola (2006).

peräkkäisinä ja typografisesti muusta tekstistä erotettuina. Proosadialogissa repliikkiä usein edeltää tai seuraa johtoilmaus, josta käy ilmi, kenen repliikistä on kyse. (Mas. 11.)

Khao Lakin sydämet -romaanissa (KLS) päähenkilö Emma ja tämän Thaimaan-matkalla tapaamat nuoret ovat yläasteikäisiä, noin 15-vuotiaita. Kerrontastrategisesti tarinaa kertoo ulkopuolinen kertoja kolmannen persoonan kerrontana, mutta tapahtumat välittyvät usein Emmen ajatusten kautta. Emmaa voi pitää teoksen päähenkilönä, mutta myös samanikäinen Venla, joka on matkalla perheensä ja sukulaistensa kanssa, toimii kirjan toisena keskeisenä henkilöihahmona ja sisäiskertojana. Henkilöihahmoja rakennetaan kielellisesti muun muassa persoonapronominien valinnan kautta:

- (1) – Sori... *sanoitko sä* jotain? muistoihinsa vajonnut Emma kääntyi vieruskaverinsa puoleen.
 – Sitä *mie* vain, että mielettömän ihanaa päästä Thaimaahan, Venla hehkutti.
 – Kun *en ole* aiemmin *käynyt* niin eksoottisessa maassa. *Mie pulahdan* me-reen heti perille päästyä, se on satavarmaa. (KLS, 12)⁶

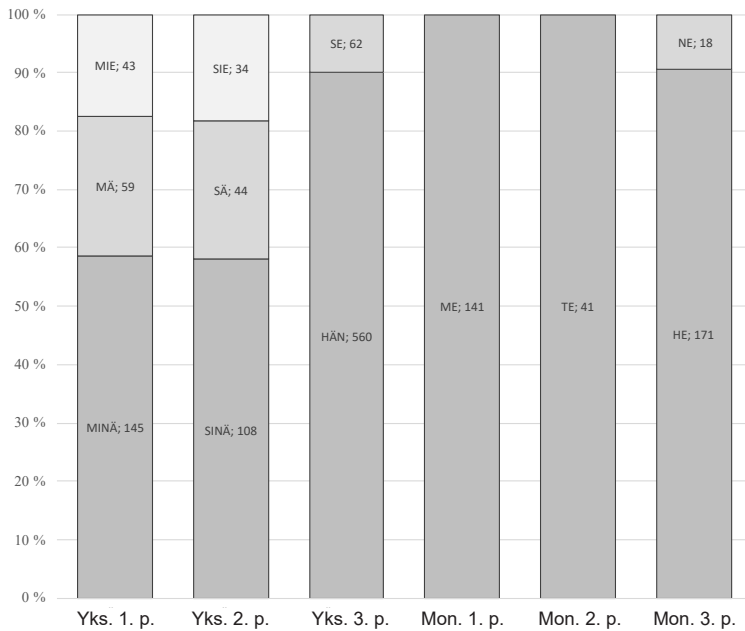
Esimerkissä 1 persoonapronominien puhekielen merkityksiä hyödynnetään kauno-kirjallisiin tarkoituksiin: persoonapronomininit eivät välttämättä vastaa tosielämän kielenkäyttöä vaan niiden avulla luodaan mielikuvaa puheenomaisuudesta ja mahdollisesti henkilöihahmojen alueellisesta ja sosiaalisesta taustasta. Esimerkiksi maalaisuutta ja ei-pääkaupunkiseutulaista identiteettiä rakentavat *mie/sie*-pronomininit, kaupunkilaisuutta taas *mä/sä*-pronomininit (ks. Mantila 2004; Raevaara 2015; Piippo 2016). Persoonapronomineja lukuun ottamatta esimerkin 1 nuoret henkilöihahmot puhuvat varsin yleiskielisesti: henkilöihahmojen puheen representaatiossa ei ole havaittavissa aidossa puhutussa kielessä yleisiä pikapuhemuotoja (*sanoitko sä ~ sanoitsä, en ole ~ en oo*), NUT-partisiipin *t:n* katoa (*käynyt ~ käyny*) tai *d:töntä hd : d* -astevaihtelumuotoa (*pulahdan ~ pulahan*).

Keskeisinä puheenomaisuutta luovina piirteinä toimivat erilaiset puhekieliset sanat (*sori, mielettömän, satavarmaa*) sekä persoonapronomininit *sä* ja *mie*, jotka heti romaanin alussa osoittavat, että lentokoneessa ensi kertaa toisensa tapaavat nuoret ovat kotoisin eri puolilta Suomea: *Khao Lakin sydämet* -kirjassa Emmen kerrotaan asuvan Helsingissä, Venlan Emma taas päätelee olevan ”jostain Itä-Suomesta”, minkä ”kuuli murteesta” (KLS, 9). Lisäksi Venlaan viitataan nimityksellä *karjalaistytty* (KLS, 10). Tällaista puhutun kielen piirteitä lainaavaa kirjoitettua kieltä, jonka avulla synnytetään puheen illuusio, on nimitetty ”kirjalliseksi puheeksi” tai ”fiktiiviseksi puheeksi” sekä ”näköismurteeksi” tai ”silmämurteeksi” (engl. *eye-dialect*), erotukseksi korvin kuul-tavasta puhutusta kielestä (suomeksi ks. mm. Kalliokoski 1998; Tiittula ja Nuolijärvi 2013; Nuolijärvi & Tiittula 2016; Heikkinen 2022).

Kuviossa 1 (seur. sivulla) havainnollistuu alkuteoksen *Khao Lakin sydämet* (KLS) dialogien repliikeissä esiintyvä persoonapronominien variaatio:⁷

6. Kaikki artikkelin esimerkkitekstien kursivoinnit ja lihavoinnit ovat artikkelin kirjoittajan.

7. Tuloksiin on laskettu kunkin variantin kaikki taivutusmuodot. Esim. *mä*-lekseemin (59) esiintymät KLS:ssä: *mä* 30, *mäkin* 3, *mun* 15, *mulle* 5, *mullekin* 1, *mua* 3, *mulla* 2.

Kuvio 1.
Nuortenromaanin (KLS) henkilödiskurssin persoonapronominiesiintymien variaatio.

Persoonapronominien puhekieliset variantit ovat käytössä yksikön 1. ja 2. persoonassa: *mä-* ja *sä-*lekseemien eri taivutusmuotoja käyttävät kirjassa esiintyvät nuoret pääkaupunkiseutulaiset, kun taas aikuiset käyttävät lähes poikkeuksetta kirjakielisiä persoonapronomineja *minä* ja *sinä*. Näin tehdään ero aikuisten ja nuorten välillä. Ainoana poikkeuksena on Venla sukulaisineen, joiden maaseutuidentiteettiä rakennetaan niin aikuisilla kuin nuorilla *mie-* ja *sie-*persoonapronominien nominatiivimuodoin.

Yksikön ja monikon 3. persoonan pronominien variaatio on henkilödiskurssissa vähäistä (kuvio 1): yksikön 3. persoonan esiintymistä (622 esiintymää) 10 prosenttia (62 esiintymää) on puhekielisiä (puhekielinen *se* taivutusmuotoineen), monikon 3. persoonan esiintymistä (189 esiintymää) 9,5 prosenttia (18 *ne*-pronominia taivutusmuotoineen). Odotuksenmukaisesti 3. persoonan *hän/he-* ja *se/ne-*pronominien jakauma vastaa pitkälti yksikön 1. ja 2. persoonan pronominien käyttöyhteyksiä: nuoret henkilöhahmot käyttävät puhekielisiä muotoja (*se, ne*), vanhemmat säännönmukaisesti kirjakielisiä (*hän, he*), kuten seuraavassa esimerkkikatkelmassa, jossa Emma keskustelee isoäitinsä Ullan kanssa:

- (2) – Ehkä *sille* pitäisi maksaa lisää.
– Johan *minä* annoin *hänelle* kaksi tuhatta bahtia. Sehän vastaa monen päivän palkkaa täällä. (KLS, 97)

Kuten esimerkki 2 ilmentää, nuortenkirja rakentaa nuoria henkilöhahmoja puhekielisten piirteiden, vanhempiä kirjakielisten piirteiden avulla (ks. myös Tannerin 2012

havaintoja S2-oppikirjadialogeista). Pohdin asiaa hiukan lisää selkomukautetun tekstin yhteydessä tuonnempana tässä luvussa.

Toisaalta yleis- ja puhekielisten pronomien vaihtelulla rakennetaan eroa eri kielten välille. Esimerkiksi Emma ja ruotsalaispoika Lukas, joka on Emmen tavoin menettänyt sukulaisiaan tsunamissa, keskustelevat keskenään englanniksi tai ruotsiksi, jolloin nuorten puheen kielellinen representaatio vaihtuu puhekielisestä yleiskieliseksi:

- (3) – Oliko *sinusta* vaikeaa tulla Khao Lakiin? Emma kysyi.
 – En tiedä, tai kyllä *minua* vähän pelotti nähdä paikka, jossa äiti ja Pontus kuolivat. Nyt sinne oli noussut uusi hotelli. Isä sanoi, ettei paikkaa tunnista entiseksi kuin maisemista. Oliko *sinusta* vaikeaa tulla tänne?
 – Ehkä vähän. – –
 – *Minä* tunnen monia ihmisiä, jotka ovat käyneet Khao Lakissa monta kertaa hyökyaallon jälkeen, Lukas jatkoi. – –
 – *Minä* en tullut tänne pelkästään muistojen tähden, Emma jatkoi.
 Hän otti repustaan thainkielisen etsintäkuulutuksen ja näytti paperia Lukakselle.
 – Tulimme etsimään tätä miestä. *Hänen* ansiostaan olen hengissä. (KLS, 139)

Varsinkin tekstilajikonventioiden ja selkomukauttamisen näkökulmasta on kuitenkin huomattava, että *hän*-pronominin käyttöyhteydet ja merkitykset ovat *hän*-kerronnan varaan rakentuvassa kaunokirjallisuudessa laajat ja varsin kompleksiset; osin kolmannen persoonan pronominin viittaussuhteet lankeavat suomenkielisessä kerronnassa yhteen ensimmäisen persoonan pronominin kanssa (Hakulinen 1988: 60). Ensimmäinenkin *hän*-pronomini voi edellä kuvattuun tapaan toimia kaunokirjallisen tekstin henkilöhahmojen dialogeissa sekä aikuisten ja nuorten puhekielen että eri kielten erottimena. Toiseksi sillä on toki keskeinen merkityksensä kertojadiskurssin anaforisena pronomininä silloin, kun kerronnassa viitataan henkilöhahmoihin, kuten esimerkissä 4:

- (4) Emma otti päällysvaatteensa ja laukkunsa turvatarkastuspisteen hihnalta ja käveli matkustamohalliin isoäidin perässä. *Hän* haki katseellaan Millaa ja Jussia, mutta ei nähnyt *heitä*. (KLS, 8)

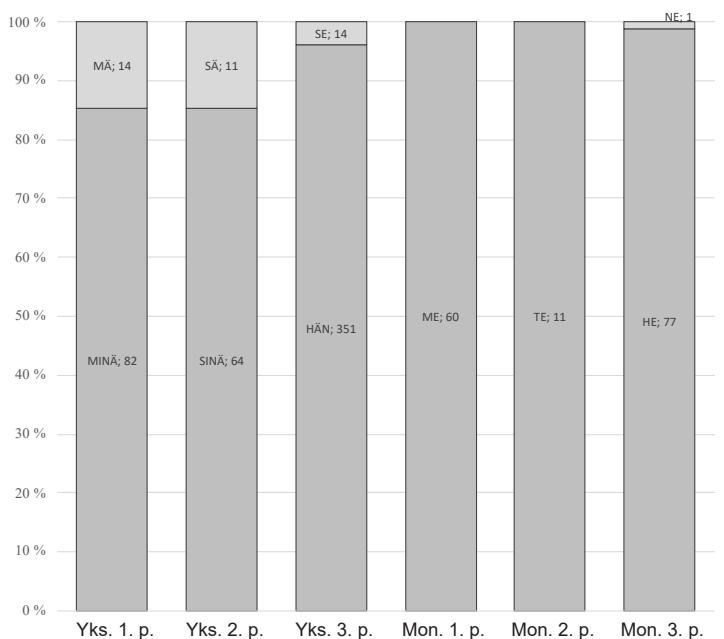
Kolmanneksi *hän*-pronominilla on suomen kielessä oma merkityksensä referoinnissa, jolloin kertoja välittää omaa tai toisen (ajatus)puhetta:

- (5) – Oletsa tulossa altaalle?
 – Joo, kyllä mie varmaan...
 – Nähdään!
 Poika harppasi liikkeelle Venlan jäädessä istumaan paikalleen. Pojan lausahdus viipyi mielessä. *Tyyppi halusi siis tavata hänet?* (KLS, 38)

Yllä olevassa katkelmassa viimeinen lause toimii esimerkkinä Hakulisen (1988) mainitsemasta *hän*-pronominin merkityksen lankeamisesta yhteen *minä*-pronominin kanssa:

kyse on Venlan ajatusten vapaasta epäsuorasta esityksestä, jossa kertoja- ja henkilödiskurssit yhdistyvät siten, että kuvitellun suoran esityksen *minä*-pronomini (”Tyypä halusi/haluaa siis tavata minut?”) vaihtuu kertojanäkökulmaiseksi *hän*-pronominiksi. Laitinen (2005) nimittää näin käytettyä *hän*-pronominia logoforiseksi pronominiksi, jonka tarkoite on ”samanviitteinen sen yksilön kanssa, jonka puhetta, ajatuksia tai näkökulmia referoidaan” (mas. 212; ks. myös mm. Hakulinen 1988; Seppänen 1998: 82–92; Pallaskallio 2016: 113–115). Seppäsen (1998: 90) mukaan tällainen referointityyppinen esitys on tulkittavissa eläytymiseksi toisen näkökulmaan (”eläytyvä *hän*”). Kyse on kaunokirjallisissa tekstikonteksteissa tyyppillisestä, niin sanotusta vapaasta epäsuorasta puheen ja ajatuksen esityksestä, jota on kutsuttu myös kertojan ja henkilön yhteiskurssiksi (ks. Pallaskallio 2016: 93); palaan tähän esitystapaan luvussa 5.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan *Khao Lakin sydämet* -teoksen selkomukautettua versiota *Hiekalle jätetyt muistot* (HJM). Kuviossa 2 on esitetty selkomukautuksen henkilödiskurssin persoonapronominien esiintymämäärät ja jakauma:

Kuvio 2.

Selkomukautetun nuortenkirjan (HJM) henkilödiskurssin persoonapronominiesiintymien variaatio.

Lähtötekstiin (KLS) verrattuna variaatio on hyvin vähäistä, ja pelkästään persoonapronominien kannalta selkomukautettu teksti vaikuttaisi huomattavasti yleiskielisemmältä kuin alkuperäinen teksti: puhekielisten *mä*-, *sä*-, *se* ja *ne*-varianttien osuudet ovat supistuneet *mä*- ja *sä*-pronomien osalta 24 prosentista 15 prosenttiin, *se*-pronominin osalta 10 prosentista 4 prosenttiin ja *ne*-pronominin osalta 10 prosentista 1,3 prosenttiin (1 esiintymä). Lisäksi kuvioita vertailemalla voi todeta, että alue-

puhekieleen ja maaseutuidentiteettiin viittaavat *mie-* ja *sie-*pronominit (ks. Mantila 2004; Raevaara 2015; Piippo 2016) ovat kadonneet. Vaihtelu yleiskielisen *minä*-pronominin ja puhekielisen *mä*-pronominin välillä vastaa kuitenkin alkutekstin kielellisiä piirteitä: nuorten kieltä rakennetaan puhekielisin persoonapronominein, vanhempien taas yleiskielisin persoonapronominein. Henkilöhahmoista Venla sukulaisineen on siirtynyt käyttämään pääosin yleiskielisiä variantteja erityisesti ensimmäisen ja toisen persoonan pronominin nominatiivimuodoissa. Esimerkkikatkelmat 6 ja 7 valaisevat teosten persoonapronominien käyttöä:

- (6) – Taidat olla ihastunut *siihen*?
 – No joo, kai *mie* vähän. (KLS, 92) – –
 – Eetu on jotenkin niin erilainen kuin kaikki *minun* tuntemat jätkät... Venla mietti, millä sanoilla kuvaisi Eetua ja jatkoi: – *Se* on hauska ja rento, mutta samalla urheilullinen. Mitä mieltä *sie* olet *siitä*?
 – Enhän *mä* tunne *sitä* ollenkaan... On *se* ihan kivan näköinen. (KLS, 119)
- (7) ”*Sä* taidat tykätä *siitä* oikeasti”, Emma sanoi.
 ”*Minä* olen rakastunut”, Venla vastasi.
 ”Eetu on niin hauska ja rento...
 Mitä mieltä *sinä* olet *siitä*?”
 ”En tiedä...
 En *mä* tunne *sitä* kovin hyvin”, Emma vastasi. (HJM, 56)

Lähtöteoksessa vaihtelevat aluepuhekielisiksi (*mie*, *sie*), puhekielisiksi (*mä*, *sä*) ja yleiskielisiksi (*minä*, *sinä*) tulkittavat pronominivariantit, selkoversiossa taas puhekieliset (*mä*, *sä*) ja yleiskieliset (*minä*, *sinä*) variantit. Toisaalta esimerkin 7 persoonapronominien voidaan mahdollisesti tulkita tuottavan aluepuhekielen vaikutelmaa, sillä HJM-selkoversiossa henkilöiden asuinpaikkakunnat ovat jonkin verran muuttuneet: Emmen kerrotaan asuvan Helsingin sijasta Espoossa, kun taas Venlan Emma muistelee ensitapaamisen jälkeen olevan ”jostain Savosta” (HJM, 11), mikä toki voisi selittää yleiskieliset variantit *minä* ja *sinä*.⁸ On myös kiinnostavaa havaita, että selkomukautetun tekstin kielellinen variaatio noudattaa Tannerin (2012) S2-oppikirjadialogeista tekemää havaintoa: oppikirjadialogien tavoin teoksen fiktiivinen puhe mallintaa sellaista sosiaalista kieliyhteisöä, jossa vanhempien sukupolvien edustajat puhuvat huoliteltua yleiskieltä, nuoret puhekieltä. Vastaavanlainen jako on nähtävissä alkutekstissä, mikä herättää ajatuksia kieliyhteisön taustalla edelleen vaikuttavasta standardikieli-ideologiasta (ks. Nordlund 2004), 1800-luvun kansallisuusaatetta heijastavasta aatesuunnasta, jossa standardikieli arvotettiin muiden kielimuotojen yläpuolelle ja vahva yleiskielen prestiisi-asema ulottui puhekieleen asti (ks. myös Paunonen 2005; Nordlund 2018).

8. Itämurteiden alueella on vanhastaan käytetty yleiskieleenkin omaksuttuja persoonapronominien nominatiivimuotoja *minä* ja *sinä*. Nuorten on kuitenkin itämurteiden alueella havaittu käyttävän yhä vähemmän *minä*-varianttia, joka on korvautunut prestiisiaseman saavuttaneella *mie*-variantilla (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 67–68).

Toisenlainen *minä*-pronominin funktio ilmenee selkomukautuksissa niissä kohdin, joissa suomen kielellä representoidaan kuvitteellista muunkielistä puhetta. Alla on esimerkki molemmista teoksista, ensin selkomukautetusta teoksesta (esimerkki 8) ja sitten lähtöteoksesta (esimerkki 9):

- (8) ”*Minä* olin kauan sairaalassa”, Sanouk vastasi.
”Kun pääsin pois,
minä menin vanhempieni luokse.
Minulla ei ollut enää työtä.
Jalkani parani, mutta mieleni ei.
Minä näin painajaisia pitkään.” (HJM, 110)
- (9) *Minä* olin sairaalassa viikon verran ja sitten siskoni tuli miehensä kanssa hakemaan *minut*. Jalkani ei parantunut täysin, ja tapahtuma vaikutti *minuun* myös henkisesti. Näin painajaisia pari vuotta – . (KLS, 213)

Molemmat teokset hyödyntävät muunkielisten puhe-esitysten representoinnissa yleiskielen piirteitä, kuten edellä esimerkin 3 yhteydessä kävi ilmi. Predikaattiin säännönmukaisesti yhdistyvä 1. persoonan pronomini taas yhdistää esimerkin 8 selkomukautetun puhe-esityksen Tannerin (2012: 43–44) havaintoihin S2-oppikirjadiaalogien korostuneesta *minä*-pronominin käytöstä (mts. 44, esimerkki 7: *Mitähän minä sitten otan? Minun pitää tehdä kaalikeittoa! – – Jos minä sitten otan sitä puoli kilo. Minulla on pankkikortti. – – Minä katson, paljonko minulla on rahaa*), joka tuottaa esitettyyn puhetilanteeseen tahatonta painokkuutta. (Ks. myös Lappalainen 2006b, 2008.) Vastaavalla tavalla kuin Tannerin oppikirjadialegeissa yllä olevassa selkokielisessä esimerkissä *minä*-pronominin yleiskielistä muotoa käytetään puhekielistä tilannetta imitoivassa kielenkäyttötilanteessa (vrt. *Minä olin kauan sairaalassa ~ Mä olin kauan sairaalassa*), jolloin puhe- ja yleiskielen erilaiset käyttökonventiot synnyttävät tilanteeseen siihen liittymättömiä konnotaatioita. Myös Lehtonen (2015) on tuonut esiin S2-oppikirjoissa esiintyvän ”*minä, sinä* -kielen” ja sen rekisteriytymisen ”huonoksi suomeksi” (ks. myös Paunonen 2006). Lehtosen mukaan yleiskielisiksi mielletyt persoonapronomininit ovat maahanmuuttajataustaisille nuorille kehittyneet Silversteinin (2003) indeksisyysteorian mukaisiksi toisen asteen indekseiksi. Tämä tarkoittaa, että jokin kielenpiirre – esimerkiksi oppikirjatekstien ”*minä, sinä*” -kielessä kielenvastaisesti käytetty pronominivariantti *minä* – assosioituu kielenpiirteen käyttäjiin, jolloin sen avulla on mahdollista rakentaa metatason performanssi kielenpiirrettä käyttävistä puhujista. Niinpä maahanmuuttajataustaisille nuorille *minä*-variantti toimii kielenpiirteenä, jonka avulla voi karnevalisoida maahanmuuttajiin liitetyn ”*minä, sinä* -kielen” eli ”huonon suomen”. (Ks. Lehtonen 2015: 233–236.) Selkokielisessä esimerkissä 8 ilmiö toteutuu kuitenkin päinvastaisesti: ei-suomenkielisen ”huonoa suomea” indeksoiva puhe toimii selkokielisessä teoksessa suomenkielisenä representaationa muunkielisestä puheesta.⁹

9. Kiitän tästä oivalluksesta teemanumeron toimittajaa Minna Jaakolaa.

Toisaalta selkokieleen liitetty ominaisuus yleiskielisyydestä (ks. lukua 3) näytetty kiinnostavassa valossa yllä olevissa esimerkeissä 6 ja 7 Emman ensimmäisen repliikin kohdalla: – *Taidat olla ihastunut siihen?* (KLS) / ”*Sä taidat tykätä siitä oikeasti*”, *Emma sanoi* (HJK). Repliikin voi nimittäin sanoa muuntuneen jälkimmäisessä, selkokielisessä tekstiesimerkissä niin rakenteellisesti kuin sanastollisesti alkutekstiä puheenomaisemmaksi, sillä selkomukautettuun repliikkiin on lisätty *sä*-pronomini ja *ihastunut*-partisiippi on vaihdettu *tykätä*-verbiksi. Molempien muutosten funktiona voi kuitenkin puhekielistämisen sijaan pitää sisällön selkeyttämistä, sillä ensinnäkin lauseen subjekti on nostettu morfeemitasolta (*taida+t*) lekseemitasolle (*sä taida+t*) ja toiseksi vaiheahkoksi tulkittava nominaalimuotoinen *olla ihastunut* -partisiippirakenne on vaihdettu arkikieliseksi ja laajafrekvenssiseksi *tykätä*-verbirakenteeksi. Muita selkokieliselle tekstille tunnusomaisia piirteitä ovat repliikkien yhteyteen systemaattisesti lisätyt puheverbien sisältävät johtolauseet (*Emma sanoi; Venla vastasi*), mikä selvittää dialogia suosivissa teksteissä kulloisenkin puhujan henkilöllisyyttä.

Kokoavasti voi todeta, että persoonapronominien tarkastelun kautta aineistona olevan selkomukautetun nuortenkirjan henkilöhahmojen yleiskielisyys erottuu nykypäivän puhekielen piirteitä suosivasta nuortenkirjallisuudesta, jossa niin sanottua näköispuhekieltä voi pitää melko keskeisenä genrepiirteenä: suomenkielisen kaunokirjallisuuden puhekielistymistä tutkineet Tiittula ja Nuolijärvi (2013) toteavat, että puhekielen käyttö yleistyi 1960-luvulla paitsi kaunokirjallisuudessa ylipäättään (mts. 123) etenkin nuorille suunnatuissa kirjoissa, joissa muun muassa puhekielelle ominaiset äänne- ja muotovariantit levisivät dialogien ohella myös kerrontaan (mts. 192). Heidän mukaansa vanhimmassa kaunokirjallisuudessa puhekieli oli lähinnä keino merkitä henkilöhahmo poikkeavaksi, esimerkiksi muukalaiseksi, maalaiseksi tai kaupunkilaiseksi, nuoreksi tai rikolliseksi (mts. 233–234; ks. myös Nuolijärvi & Tiittula 2016: 229). Henkilöhahmojen merkintä näkyy myös selkoteksteissä, jossa persoonapronominien variaation funktion voi kenties tulkita olevan lukemista selkeyttävä: erityisesti yksikön 1. ja 2. persoonan pronomien variantit *mä* ja *sä* toimivat henkilöhahmojen erottelua tukevinä sosiaalisina indekseinä siitä, että niitä käyttävä henkilöhahmo on nuori ja kaupunkilainen. Toisaalta tekstilajikonventioiden kautta tarkasteltuna selkokielisen teoksen henkilödiskurssin yleiskielistämässä on kyse nuortenkirjoille odotuksenmukaisten tekstilajipiirteiden yksinkertaistamisesta.

5 Sisäisen tajunnan kuvaus: tekstilauseiden tempukset fiktiossa

Cohn (2006: 26–27) lähtee ajatuksesta, että omaa todellisuutta luovat fiktiiviset tekstit – ja kolmannen persoonan kertomukset ylipäättään – hyödyntävät erilaisia tekstuaalisia keinoja kuin ei-fiktiiviset tekstit, joiden tarkoituksena on representoida reaali maailmaa. Esimerkkinä hän tarjoaa henkilöhahmojen sisäisen maailman kuvaamisen ja sen eräänä keinona vapaan epäsuoran esityksen, joka Cohnin mukaan kuuluu fiktiivisten mutta ei niinkään ei-fiktiivisten tekstien kerronstrategioihin. (Ks. myös Kauppinen 2010: 203.) Suomen kielessä niin vapaaseen epäsuoraan esitykseen kuin fokalisointiin on liitetty muun muassa sellaiset kieliopilliset rakenteet kuin logoforinen *hän*

(Laitinen 2005), nollapersoonalause (Jaakola 2006) ja pluskvamperfektilause (Pallaskallio 2016; ks. myös Tammi 1992; Hakulinen 2013), joiden avulla on mahdollista avata henkilön sisäistä maailmaa eräänlaisena kertojan ja henkilön yhteiskurssina. Tässä luvussa tarkastelen selkomukautuksen kerronstrategioita fokalisointia osoittavien pluskvamperfektilauseiden avulla. Tarkastelu etenee selkokielistä tekstiä oletukseni mukaan monimutkaisempia tekstuaalisia keinoja hyödyntävästä alkuperäisestä romaanista (KLS) selkokieliseen tekstiin (HJM), jonka kerronstrategioita vertaan alkuperäiseen romaaniin; näin pyrin selvittämään, ovatko fiktiivisten tekstien fokalisointikeinot siirtyneet myös selkomukautettuun tekstiin.

Alkuperäisessä romaanissa (KLS) on runsaasti kertovalle tekstilajille ominaisia deiktisiä siirtymiä, niin ajallisia, paikallisia kuin näkökulmaisia. Ensinnäkin kerronta liikkuu ajallisesti vuoden 2004 katastrofiin päättyneen lomamatkan ja vuoden 2013 etsintämatkan välillä. Toisekseen lukijalle avataan pääsy Emman muistoihin ja niiden kautta onnettomuuden jälkeisiin tapahtumiin Suomessa. Kolmanneksi tapahtumia tarkastellaan välillä 6- tai 15-vuotiaan Emman, välillä tämän matkatoverin Venlan näkökulmasta. Viimeksi mainittua kerronstrategiaa on tapana kutsua fokalisoinniksi: kerronnassa luodaan vaikutelma kertovasta hahmosta, joka on asettunut hyvin lähelle jotakin henkilöahmoa ja tarkastelee tätä joko ulkoapäin (ulkoinen fokalisointi) tai sisältäpäin, jolloin kertoja avaa fokalisoijana toimivan henkilöahmon ajatusmaailman (sisäinen fokalisointi) (ks. esim. Rimmon-Kenan 1983: 74–76). Esimerkit 10 ja 13 havainnollistavat näiden kahden tarkastelutavan eroja.

Esimerkissä 10 kerronnasta vastaa Emmaa läheltä mutta ulkoapäin tarkasteleva kertoja (ulkoinen fokalisointi), jonka voi kuvitella kulkevan Emman kannoilla ja näkevän ja kuulevan suurin piirtein sen, minkä Emmakin näkee ja kuulee:

- (10) Emma otti päällysvaatteensa ja laukkunsa turvatarkastuspisteen hihnalta ja käveli matkustamohalliin isoäidin perässä. Hän haki katseellaan Millaa ja Jussia, mutta ei nähnyt heitä.
- Minä käväisen tuossa kaupassa.
- Isoäiti meni taxfreehen, ja Emma jäi katsomaan aikataulunäyttöä. Phuuketin lennon kohdalla luki: arvioitu lähtöaika 21.05. Emma kiiruhti isoäidin perään. He nuuhkivat yhdessä hajuvesiä. Isoäiti osti aurinkovoidetta, ja Emma lempikarkkejaan, minkä jälkeen he jatkoivat passintarkastukseen. (KLS, 8)

Kun Emman isoäiti menee taxfreehen, kertoja pysyy lähellä Emmaa, joka jää hetkeksi liikkeen ulkopuolelle katsomaan aikataulunäyttöä. Kertoja voi myös tulkita Emman eleitä, ilmeitä ja tekoja: kun Emma katselee ympärilleen, kertoja kuvailee Emman haakevan katseellaan ”Millaa ja Jussia”, matkaseurueen muita jäseniä. Kerronnan näkökulmaisuudesta kertoo myös henkilöahmojen nimeäminen: Ullaan, joka on Emman isoäiti, viitataan tekstissä ainoastaan isoäitinä, mikä osoittaa, että häntä tarkastellaan Emman näkökulmasta. Kun näkökulma vaihtuu, Ullaan viitataan etunimellä:

- (11) – Nainen yrittää vain rahastaa, Emma arveli, ja *isoäiti* jatkoi:
– Voi olla, ettei me löydetä sinun pelastajaasi, Emma.

- Onko teillä niitä ilmoituksia jäljellä? Venla kysyi. – Me mennään nimittäin huomenna Phuketin kaupunkiin ostoksille ja mie voisni jakaa niitä siellä.
- Ilmoituksia on huoneessa vaikka kuinka paljon... Tulepa niin annan sinulle!

Venla seurasi *Ullaa* bungalowille. Perillä hän sai käteensä nipun ilmoituksia ja rasiällisen nastoja.

- Olet herttainen, kun suostuit auttamaan, *Ulla* sanoi. (KLS, 188–189)

Esimerkissä 11 Emma ja Ulla keskusteleivat Venlan kanssa. Ullaan viitataan aluksi isoäitinä, kun läsnä on hänen tyttärentyttärensä Emma. Kun Venla ja Ulla poistuvat paikalta ilman Emmaa, Ulla saa nimen: *Venla seurasi Ullaa bungaloweille*.

Selkokielisessäkin versiossa Emmen isoäitiin viitataan sekä isoäitinä että Ullana, mutta vaihtelu ei nähdäkseni motivoidu kerrontastrategisesta näkökulmaerosta vaan mahdollisesti toiston välttelystä. Tämä käy ilmi seuraavasta esimerkistä 12, jossa viittaukset henkilöihäimoihin ovat alkuteoksen kerrontastrategioihin verrattuna suorastaan päinvastaisia:

- (12) Emma toivoi,
että mies oli vielä hengissä.
Kun mies löytyisi,
Emma ja *Ulla* kiittäisivät häntä.

”Huomenta, Emma.”

Isoäiti oli herännyt.

Hän nousi sängystään

ja huomasi paperit sängyllä.

Isoäiti sanoi:

”Meidän pitää alkaa etsiä sitä miestä heti.” (HJM, 18–19)

Katkelman alussa referoidaan epäsuorasti Emmen ajatuksia (*Emma toivoi, että mies oli vielä hengissä*). Seuraavassa virkkeessä, jossa kertojan ja Emmen äänet yhdistyvät ilmeisessä vapaan epäsuoran esityksen paikassa, isoäitiin viitataan *Ullana* Emmen näkökulmaan ankkuroituvan *isoäidin* – ja mahdollisen logoforistyyppisen, henkilöihäimon ajatusmaailmaan eläytyvän 3. persoonan pronominin – sijaan (*Kun mies löytyisi, hän ja isoäiti* – – ; ”eläytyvä *hän*”, ks. Seppänen 1998: 83–87; myös mm. Pallaskallio 2016: 113–115). Sen sijaan toisen kappaleen lauseissa, joissa kerronnan voi katsoa siirtyvän Emmen ajatusten ulkopuolelle ja joissa Emmen äänen voi ajatella vaimenevan, tähän viitataan taas *isoäitinä*.

Myös seuraavassa esimerkissä 13, joka on poimittu alkuperäisestä teoksesta, kertoja avaa lukijalle pääsyn Emmen ajatusmaailmaan. Teoksen viidennen luvun alkukatkelmassa kuvataan sekavaa aamuyön hetkeä hotellihuoneessa, jossa Emma on herännyt painajaisesta. Katkelmassa on runsaasti ajallisia siirtymiä: Emma muistaa ystävänsä Stellan sanat ennen matkaa, siirtyy hetkeksi lentokoneeseen ja sieltä hotelliin ja hotellihuoneeseen edellispäivänä. Lisäksi hänen ajatuksensa siirtyvät vuoden

2004 tsunamionnettomuuteen, siitä kerronnan fokuksessa olevaan yölliseen hotelli-huoneeseen ja lopulta itse painajaiseen ja heräämisen jälkeiseen ahdistuneeseen tilaan:

- (13) ”Muistot tulvivat päällesi kuin hyökyaalto. Varaudu siihen.”

Stellan Emmalle ennen matkaa lausumat sanat olivat käymässä toteen. Muistojen vyöry oli alkanut koneessa ja jatkunut matkalla lentokentältä hotelliin. Eilen illalla, maatessaan huonovointisena hotellihuoneensa sängyssä Emma oli muistellut tapaninpäivää reilut kahdeksan vuotta siteen. Ilman hänen vatsatautiaan hänen perheensä olisi lähtenyt norsusafarille ja pelastunut. Hyökyaalto olisi tappanut vain ukin ja mummin. Äiti, isä ja Kasper olisivat jääneet henkiin, jos...

Itsesytyökset olivat turhia ja kuluttavia. Emman ei olisi pitänyt piinata niillä enää itseään, mutta minkä hän ajatuksilleen mahtoi.

Yöllä Emma oli nähnyt painajaisen. Uni oli sama, joka oli kiusannut häntä pari vuotta tsunamin jälkeen. Unessa hän on likaisessa vedessä isän kanssa. He kamppailevat ja onnistuvat pääsemään pinnalle. Sitten isän käsi irtoaa Emman kädestä ja Emma tuntee hukkuvaansa.

Emman sydän alkoi hakata. Olo oli hiostava, vaikei hänellä ollut päälään kuin toppi ja pikkuhousut. Huoneessa oli pimeää, eikä ilmastointilaitteen ääntä kuulunut. Isoäiti oli varmaankin sammuttanut sen jossain vaiheessa. Mitähän kello oli? (KLS, 24–25)

Esimerkissä 13 kyse on sisäisestä fokalisoinnista, jossa kerronta säilyy kolmannen persoonan kerrontana mutta jossa kertojan ja henkilön diskurssit yhdistyvät, sillä kerronnassa on piirteitä niin kertojan kuin henkilön diskurssista ja näkökulmista (yhteiskurssin piirteistä ks. Pallaskallio 2016).

Molemmat strategiat, ulkoinen ja sisäinen fokalisaatio, konstruoidaan kielellisesti eri tavoin. Esimerkissä 10, jossa havainnollistetaan ulkoista fokalisaatiota, kerronta etenee pääosin aspektiltaan perfektiivisin imperfektilausein (esim. – – *otti päällysvaatteensa* – – *käveli matkustamohalliin* – – *meni taxfreehen* – – *osti aurinkovoidetta* – – *jatkoivat passintarkastukseen*). Esimerkissä 13 kerrontastrategian vaihdos taas heijastuu kerronnan tempusjakaumaan. Imperfektilauseet ovat aspektiltaan pääosin imperfektiivisiä (*sanat olivat käymässä toteen* – – *itsesytyökset olivat turhia* – – *olo oli hiostava* – – *huoneessa oli pimeää*), mikä korostaa kuvauksen läheisyyttä ja intiimiyttä: kertomisen sijaan tapahtumat esitetään lukijalle rajaamattomana, silmien edessä tapahtuvana kokemuksellisenä tilana. (Ks. Pallaskallio 2013, 2016.) Lisäksi imperfektilauseet vaihtelevat lyhyessä katkelmassa pluskvamperfektin ja konditionaalin perfektin sekä preesensin kanssa, mikä osoittaa tekstissä tapahtuvan monenlaisia deiktisiä ajan, paikan ja näkökulman siirtymiä.

Edellisessä luvussa 4 kävi ilmi, että kolmannen persoonan pronomini on kertovissa teksteissä monimerkityksellinen ja että sen kieliopillinen merkitys, anaforinen viittaus edellä olevaan referenttiin, on vain yksi sen funktioista. Muita keskeisiä funktioita ovat diskursiiviset merkitykset, jotka edellyttävät kielenulkoista ja tekstilajikohtaista lukutaitoa. Analysoin seuraavaksi diskurssinäkökulmaa painottaen pluskvamperfektilauseita, joita esimerkiksi 13 on kuusi; niiden osuus katkelman predikaattiverbeistä (27

esiintymää) on 22 prosenttia. Imperfektipredikaatteja katkelmassa on 37 prosenttia (10 esiintymää); pelkästään imperfektilause-esiintymien vähäisyyden voi ajatella menneen ajan kerrontakontekstissa osoittavan, että tempuslauseet rakentavat tekstiin muitakin kuin vain temporaalisia merkityksiä.

Pluskvamperfektilauseet on suomen kielessä yhdistetty erilaisiin ei-temporaalisiin merkityksiin, yleisimmin referointiin ja päätelmien ilmaisemiseen (ks. Kuiri 1984: 237–238; myös Helasvuo 1991; ISK § 1462, 1467; Lampela 2004; Helin 2006; Pallaskallio 2006, 2013, 2016). Lampela (2004), joka on tarkastellut nykytarinoiden pluskvamperfektin käyttöä, katsoo referoinnin pluskvamperfektin yleisimmäksi tulkinnaksi ja toteaa temporaalisuuden ilmaisemisen olevan pluskvamperfektilauseissa usein tois-sijaista (mts. 85; ks. myös Pallaskallio 2016). Pallaskallio (2016) on jakanut kertovien kontekstien pluskvamperfektilauseet absoluuttisiin ja relatiivisiin sen mukaan, onko pluskvamperfektin käyttöyhteys temporaalisesti motivoitunut vai ei. Absoluuttiset pluskvamperfektilauseet ovat tekstiyhteydessä selkeimmin temporaalisiksi tulkittavia. Relatiivisia ovat sellaiset pluskvamperfektilauseet, jotka ”konstruoivat tekstiin toisen äänen tai aistikokemuksen” (mas. 103).

Seuraavassa esimerkissä 14 pluskvamperfektiä on käytetty temporaalisessa merki-tyksessä:

- (14) Emma palasi sänkyyn ja alkoi raapia oikeaa nilkkaansa. Joku ötökkä *oli purrut* siihen paukaman. (KLS, 26)

Tunnusmerkistä absoluuttiselle eli temporaaliselle pluskvamperfektilauseelle on, että tempuksen vaihdos imperfektiksi muuttaisi samalla tapahtumien kronologista kulkua ja tällä tavoin itse tarinaa: *Emma palasi sänkyyn ja alkoi raapia oikeaa nilkkaansa. Joku ötökkä puri siihen paukaman*. Esimerkissä 14 on siis kaksi eriaikaista tapahtumaa, josta toinen (ötökan purema) edeltää toista (nilkan raapiminen). Jos pluskvamperfektin vaihtaa imperfektiksi, tapahtumien järjestys muuttuu ja niiden välinen ajallinen syy-seuraussuhde katkeaa: ensin Emma raapii nilkkaa, sitten ötökkä puree häntä.

Esimerkin 13 pluskvamperfektilauseiden ei-temporaalinen tulkinta saa vahvistusta, jos alkuperäiset pluskvamperfektilauseet ”vaihtaa” imperfektilauseiksi:

- (13’) Stellan Emmalle ennen matkaa lausumat sanat olivat käymässä toteen. Muistojen vyöry *alkoi* [vrt. *oli alkanut*] koneessa ja *jatkui* [vrt. *oli jatkunut*] matkalla lentokentältä hotelliin. Eilen illalla, maatessaan huonovointisena hotellihuoneensa sängyssä Emma *muisteli* [vrt. *oli muistellut*] tapaninpäivää reilut kahdeksan vuotta sitten. – – Yöllä Emma *näki* [vrt. *oli nähnyt*] painajaisen. (KLS, 24–25)

Pluskvamperfektin vaihtuminen imperfektiin ei muuta tapahtumien kronologista kulkua (*Muistojen vyöry alkoi koneessa – – jatkui matkalla hotelliin – – hotellihuoneen sängyssä Emma muisteli – – yöllä Emma näki painajaisen*), mikä tarkoittaa, että katkelman pluskvamperfektilauseet ovat merkitykseltään pääosin relatiivisia vastakohtana tarinan temporaalisia suhteita osoittaville absoluuttisille pluskvamperfektilauseille. Re-

feroinnin ja evidentialisuuden ohella relatiivisesti käytetyt pluskvamperfektilauseet on kertovissa tekstikonteksteissa yhdistetty suomen kielessä vapaan epäsuoran esityksen ja sisäisen fokalisoinnin osoittimiksi (ks. esim. Tammi 1992; Hakulinen 2013; Pallaskallio 2013, 2016), ja muun muassa Fludernik (1993: 183) ja Vandelanotte (2009) ovat katsoneet relatiivisiksi tulkittavat tempuslauseet vapaan epäsuoran puheen ja ajattelun tunnusmerkikiseksi piirteeksi.

Esimerkki 15 on alkutekstistä poimitun esimerkkikatkelman 13 selkomukautettu versio:

- (15) Emma näki unta,
jossa hän oli vedessä yhdessä Pasi-isän kanssa.
Emma oli hukkumaisillaan.
Isä huusi:
”Emma, ei mitään hätää!”
Emma kieppui veden mukana.
Vettä meni nenään ja suuhun.
Emma joutui kauhun valtaan,
ja hän alkoi vajota.
Isän käsi irtosi Emman kädestä.

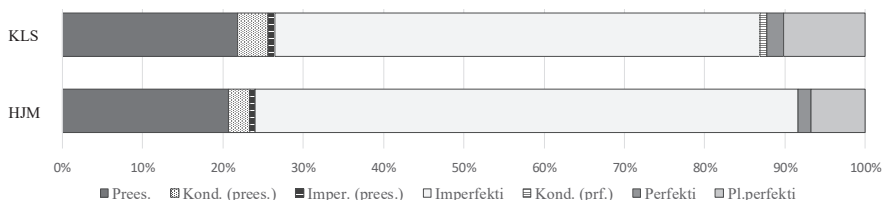
Emma heräsi painajaisesta.
Hänen sydämensä jyskytti
ja iho oli hiestä märkä.
Meni hetki ennen kuin Emma tajusi,
että hän oli hotellihuoneessa Khao Lakissa.
Oli pimeää.
Isoäiti nukkui omassa sängyssään.
Emma vilkaisi kännykän kelloa. (HJM, 14–15)

Selkokielisessä versiossa relatiiviset pluskvamperfektilauseet on poistettu ja kerronta etenee imperfektilausein, mikä vastaa suomenkielisten kertomusten tavanomaisinta ja odotuksenmukaisinta aikamuotoa: imperfekti erottaa kerrotun tarinan ajankohdan kerronta-ajankohdasta, jollaiseksi esimerkiksi puhutuissa kertomuksissa hahmottuu nykyhetki. Yksinkertaisimmillaan kertomus eteneekin pelkän imperfektin tai mahdollisesti kahden tempuksen, nykyhetkeen ankkuroituvan preesensin ja nykyhetkeä aikaisempaan menneisyyteen ankkuroituvan imperfektin välityksellä.

Ratkaisu palvellee kielellisen selkeyttämisen tarpeita, sillä liittotempusten, perfektin ja pluskvamperfektin, hahmotus on jo huomattavan monimutkaista: molemmissa edellytetään kykyä ymmärtää jonkin menneen tapahtuman tai tilanteen yhteys jollekin myöhemmälle tilanteelle tai tapahtumalle. Pluskvamperfektilauseessa hahmotus on erityisen vaativa, sillä sen lisäksi, että pluskvamperfektissä on osattava temporaalisessakin merkityksessä aktivoida mennyt ajankohta sekä tätä edeltävä menneen mennyt ja ymmärrettävä näiden kahden menneen ajankohdan yhteys toisiinsa, pluskvamperfektilauseisiin liittyy – kuten edellä totesin – myös yleisesti muita kuin temporaal-

lisia merkityksiä: sen avulla ilmaistaan suomessa erityisesti fiktiivisissä tekstilajeissa paitsi tekstikontekstin moniäänistymistä (esimerkiksi referointia tai fokalisaatiota) myös evidentialisuutta, ja se edellyttää siksi varsin laajaa diskursiivista ymmärrystä ja tekstilajikonventioiden tuntemusta.

Kuviossa 3 ja taulukossa 2 havainnollistan vielä sekä alkuperäisen teoksen (KLS) että selkomukautetun teoksen (HJM) finiittiverbien tempus- ja modusjakaumaa:

Kuvio 3.

Finiittiverbien tempukset ja modukset KLS:ssä ja HJM:ssä.

Taulukko 2.

Finiittiverbien tempukset ja modukset KLS:ssä ja HJM:ssä.

	Preesens	Kond. pr.	Imperat. pr.	Imprf.	Kond. prf.	Perfekti	Pl. prf.	Yht.
KLS	1 486	255	64	4 114	54	143	694	6 810
HJM	530	70	15	1 737	-	42	174	2 568
Yht.	2 016	325	79	5 851	54	185	868	9 378

Kuvio 3 ja taulukko 2 todentavat, että suomen tempusjärjestelmän neljästä tempuksesta kaikki ovat käytössä molemmissa teksteissä. Sen sijaan moduksista KLS:ssä käytetään konditionaalien preesensia ja perfektiä sekä imperatiivien preesensia, jonka käyttöyhteyksiä valotan tarkemmin luvussa 6. Selkokielisessä HJM:ssä moduksista ovat käytössä vain konditionaalien ja imperatiivien preesensmuodot. Yleissilmäyksellä voi sanoa, että sekä semanttisesti että morfologisesti kompleksisten liittomuotoisten tempusten, pluskvamperfektin ja perfektin, osuus on selkomukautuksessa odotuksen mukaisesti laskenut 12,3 prosentista 8,4 prosenttiin ja että imperfektilauseiden osuus on vastaavasti kasvanut noin 60 prosentista 67,5 prosenttiin.

Silti pluskvamperfektilauseita on edelleen määrällisesti selkomukautetussa teoksessa varsin runsaasti (174 pluskvamperfektipredikaattia); ensimmäisellä lukukerralla huomio kiinnittyi juuri pluskvamperfektilauseisiin. Seuraava esimerkki 16 havainnollistaa selkomukautetun teoksen pluskvamperfektilauseiden käyttöä. Katkelma jatkaa esimerkissä 15 alkanutta tilannetta, jossa Emma herää hotellihuoneessaan yöllä.

(16) Emma kirjoitti viestin parhaalle ystävälleen Stellalle – –

Stella oli tyttö,
johon Emma tutustui kahdeksan vuotta sitten.

Stella ja hänen isänsä osallistuivat tapaamiseen,
jonka järjesti Suomen Punainen Risti.
Myös Emma ja hänen isovanhempansa
olivat mukana.
Tapaamiseen oli kutsuttu ihmisiä,
jotka olivat menettäneet läheisiä tsunamissa.

Emma ja Stella olivat ryhmässä,
jossa oli lapsia.
Ryhmässä oli leikitty ja piirretty.
Lapset olivat jutelleet terapeutin kanssa kaikesta,
mitä he olivat nähneet ja kokeneet.

Emma ja Stella olivat jutelleet myös kahden kesken.
Emma oli kertonut Stellalle siitä hetkestä,
kun valtava aalto oli siepannut hänet ja isän.
Hän oli puhunut kamppailusta vedessä
ja siitä kauheasta hädän tunteesta,
kun hän oli joutunut eroon isästä.

Stellalla oli samanlaisia kokemuksia.
Stellan äiti ja veli olivat kuolleet tsunamissa.
Stella ja hänen isänsä olivat jääneet henkiin,
koska he olivat ehtineet kiivetä pakoon
talon katolle. (HJM, 15–16)

Odotusten vastaisesti – ainakin, jos oletuksena on selkokielen tekstin keskittyminen sisällölliseen (tässä juonelliseen) selkeyteen – suurin osa selkokielen katkelman pluskvamperfekttilauseista hahmottuu ei-temporaalisiksi, sillä niistä lähes jokainen – ensimmäisen kappaleen lopun pluskvamperfekttilauseita lukuun ottamatta – olisi korvattavissa imperfekttilauseella ilman, että tapahtumien kronologinen järjestys muuttuisi; niiden käyttö motivoituu toisin sanoen muista merkityksistä kuin temporaalisuudesta. Toisen, kolmannen ja neljännen kappaleen pluskvamperfekttilauseet ovat kaikki relatiivisia ja tulkittavissa kertojan ja henkilöhahmon diskurssia yhdistäviksi vapaan epäsuoran ajattelun jaksoiksi (VEPA, vapaa epäsuora puhe ja ajattelu, engl. *FIST, free indirect speech and thought*, ks. Vandelanotte 2009) ja niin sanotuiksi fokalisoinnin pluskvamperfekttilauseiksi (Pallaskallio 2016). Ne eroavat muun muassa referoinnin pluskvamperfekttilauseista niin, että siinä missä referoinnin pluskvamperfekttilauseet luovat kokemukseen etäisyyttä konstruoimalla puhehetken ja kuvattun tapahtuma hetken väliin niin sanotun tiedon kuulemahetken (ks. Helasvuo 1991) – kyse on kuvattun tilanteen objektiivisesta konstruoinnista – fokalisoinnin pluskvamperfekttilauseet ankkuroivat ”kuulemahetken” fokalisoijana toimivan henkilöhahmon sisäiseen aistimaailmaan, tämän tajuntaan, ja avaavat lukijalle pääsyn tämän kokemaan tilanteeseen, mikä osoittaa, että kuvattu tilanne on konstruoitu subjektiivisesti (Pallaskallio 2016:

110–115). Eroa referoinnin ja fokalisoinnin pluskvamperfekttilauseiden välillä voikin karkeasti kuvata tekstilajikohtaiseksi: referoinnin pluskvamperfekttilauseet ovat tyyppilisiä uutisteksteille, joissa on keskeistä erottaa referoivan ja referoidun äänet toisistaan, fokalisoinnin pluskvamperfekttilauseet, joissa korostuu kokemuksellisuus ja eläytyminen, taas kaunokirjallisille ja fiktiivisille tekstikonteksteille (ks. Pallaskallio 2013, 2016).

Jos selkokielistä teosta pohtii yksinkertaistamisen ja selkeyttämisen kannalta, havaitaan, ettei selkomukautuksessa ole tyydytty pelkästään yksinkertaistamaan alkutekstiä. Esimerkit 15 ja 16 osoittavat, että vaikka deiktisiä siirtymiä on yksinkertaistettu ja niitä on selkeästi vähemmän kuin alkutekstissä, myös selkomukautuksessa on hyödynnetty varsin mutkikkaita tekstilajikohtaisia, tässä tarkastelussa kaunokirjallisten tekstilajien kerrontastrategioita ja kielellisiä piirteitä. Toisaalta esimerkki 12 taas osoittaa fiktiivisten kerrontastrategioiden hyödyntämisen sattumanvaraisuuden, sillä vapaan epäsuoran esityksen näkökulmaisuus – muun muassa logoforisen 3. persoonan pronominin käyttö tai henkilönäkökulmainen viittaus toiseen henkilöhahmoon – oli lähes tekstilajikonventioiden vastaista.

6 Puhe- ja yleiskieliset piirteet vuorovaikutuksessa: passiivimuotoiset predikaatit ja MME-predikaattipaikat

Tässä luvussa tarkennan selkokielisen teoksen tarkastelua yleiskielistämisen osalta. Rajaan tarkastelun suomen kielelle ominaisiin passiivimuotoisiin predikaatteihin. Shore (1986) on osoittanut, että suomen kielen finiittisillä passiivirakenteilla on yleiskielisissä ja puhekielisissä tekstikonteksteissa merkitykseltään erikoistuneita käyttöyhteyksiä. Selkokielisestä HJM:stä poimitut esimerkit 17–20 havainnollistavat näitä käyttöyhteyksiä ja toimivat samalla johdatuksena luvun aiheisiin. Esimerkeissä 17 ja 18 passiivipredikaatit ovat henkilödiskurssin predikaatteja. Esimerkeissä 19 ja 20 on passiivipredikaatteja, jotka ovat muodollisesti kertojadiskurssin predikaatteja.

- (17) ”Pontus löydettiin melko pian tsunamin jälkeen.
Äidin ruumis löydettiin vasta huhtikuussa. – – ” (HJM, 64)
- (18) ”Kuka soitti?” Emma kysyi,
kun istui taas isoäidin seuraksi.
”Isoisä. Hän kysyi,
olemmeko jo löytäneet miehen,
joka pelasti sinut.”
”Me **olemme olleet** täällä vasta pari päivää”
Emma naurahti.
Isoäiti jatkoi:
”*Lähdettäisiinkö* keskustaan?
Käydään kahvilla jossain.
Voidaan samalla jakaa ilmoituksia.” (HJM, 31–32)

- (19) Matkaseurue söi lounaan ravintolassa viidakon keskellä.
Lounaan jälkeen *lähdettiin* kanoottiretkelle.
Emma ja isoäiti pääsivät liikkeelle ensimmäisinä. (HJM, 46)
- (20) Emma ja Stella olivat ryhmässä, jossa oli lapsia.
Ryhmässä *oli leikitty ja piirretty*. (HJM, 15)

Esimerkissä 17 on kaksi esimerkkiä passiivipredikaateista, jotka ovat tyypillisiä niin kirjoitetulle kuin puhutulle kielelle. Esimerkissä 18 on passiivipredikaatteja (kursivoitu), joiden käyttö rajoittuu ainoastaan puhekielisiin tai puhutun kaltaisiin konteksteihin. Ero näiden kahden passiivityypin merkitysten välillä on tekemiseen osallistuminen ja läsnäolo: esimerkissä 17 puhuja ei ole itse osallisena predikaattiverbin ilmaisemassa tekemisessä, tässä ruumiin löytämisessä: *Pontus / Äidin ruumis löydettiin* – -. Kyse on puhujan tai kertojan näkökulmasta eksklusiivisesta passiivipredikaatista, niin sanottu ”etäpassiivirakenteesta” (Shore 1986: K-prototyyppi). Sen sijaan esimerkin 18 passiivipredikaatit ovat puhekielelle leimallisia inklusiivisia passiivipredikaatteja, niin sanottuja lähipassiivirakenteita (Shore 1986: P-prototyyppi; ks. myös ISK § 827)¹⁰. Ne ilmaisevat, että puhuja tai kertoja lukee myös itsensä osalliseksi tekemiseen (esim. *Lähdettäisiinkö keskustaan?*).

Esimerkin 18 lihavoidut predikaatit ovat sen sijaan yleiskielisiä muotoja. Nimitän tässä luvussa näitä monikon ensimmäisen persoonan muotoja MME-predikaateiksi (ks. kuviota 4 ja taulukkoa 3) niiden morfologisen päätteen mukaan (*ole+mme+ko jo löytäneet; ole+mme olleet*). Puhekielessä MME-predikaatit korvataan yleensä melko säännönmukaisesti merkitykseltään inklusiivisilla finiittiverbin passiivimuodoilla: *Olemme löytäneet ~ ollaan löydetty / olemme olleet ~ ollaan oltu* (vrt. sosiolingvistiikassa tehtyihin havaintoihin passiivimuodon käytöstä monikon 3. persoonan funktiossa, Mantila 2004¹¹). Vastaavasti esimerkin 18 inklusiiviset puhepassiivit (*lähdettäisiinkö – – voidaan*) korvattaisiin kirjakielisessä esityksessä yleiskielisillä MME-predikaateilla (*lähtisimmekö – – voimme*). Sen sijaan esimerkin 18 toiseksi viimeinen predikaatti on muodoltaan (inklusiivinen) passiivi mutta merkitykseltään imperatiivinen: *Käydään (~ käykäämme) kahvilla jossain*. Nimitän esityksessäni monikon 1. persoonan merkitykseltään imperatiivisia passiivipredikaatteja imperatiiviseksi passiiveiksi (ks. kuviota 4 ja taulukkoa 3). Muoto on nykysuomessa hyväksytty yleiskieleen vanhahtavan *kA*-tunnuksisen muodon rinnalle.

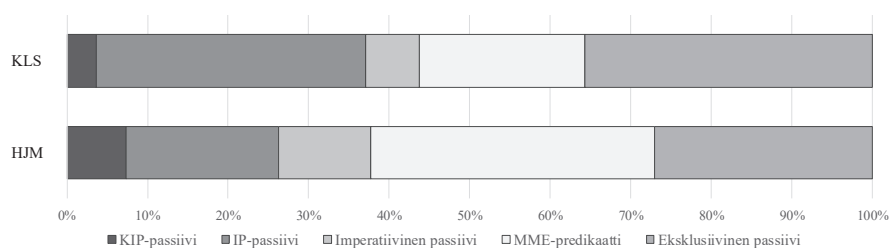
Esimerkeissä 19 ja 20 on myös passiivimuotoisia predikaatteja: *Lounaan jälkeen lähdettiin kanoottiretkelle, Ryhmässä oli leikitty ja piirretty*. Ne kuitenkin eroavat merkitykseltään esimerkin 17 eksklusiivisesta passiivityypistä, mikä käy ilmi, jos esimerkit 19 ja 20 muuttaa ensimmäisen persoonan kertomukseksi:

10. Shoren (1986: 30–32) mukaan K-prototyyppi eroaa läsnäoloa implikoivasta ns. P-prototyypistä syntaktiselta rakenteeltaan siinä, että lauseen teemapaikalla on tekemisen kohde (tai jokin muu nominaalijäsen): *Isoäiti vietiin sairaalaan* (K-prototyyppi); *(Me) vietiin isoäiti sairaalaan* (P-prototyyppi).

11. Kiitän artikkelin arvioijaa tästä kytköksestä sosiolingvistiseen tutkimukseen.

- (19') Matkaseurueemme söi lounaan ravintolassa viidakon keskellä.
Lounaan jälkeen *lähdimme* kanoottiretkelle.
Minä ja isoäiti pääsimme liikkeelle ensimmäisinä.
- (20') Minä ja Stella olimme ryhmässä,
jossa oli lapsia.
Ryhmässä *me leikimme* ja *piirsimme*.

Esimerkkien 19 ja 20 passiivipredikaatit ovat merkitykseltään puhepassiivin tavoin inklusiivisia, sillä vaikka kyse on kolmannen persoonan kerronnasta, kerronnan kohteena olevat henkilöahmot ovat osallisia kuvatussa toiminnassa; passiivipredikaatit ovat ikään kuin yleiskielen ja puhekielen hybridimuotoja, joita voisi nimetä jonkinlaisiksi ”kerronnan puhepassiiveiksi”. Luokittelenkin tässä artikkelissa esimerkkien 19 ja 20 kaltaiset passiivipredikaatit *kerronnan inklusiiviseksi puhepassiiveiksi* (KIP-passiivi, ks. kuviota 4 ja taulukkoa 3). Myös syntaktiselta rakenteeltaan ne ovat sillä tavoin hybridisiä, että niissä teemapaikalla on yleisesti jokin lauseke, mikä vastaisi yleiskielisen (eksklusiivisen) passiivipredikaatin syntaktista rakennetta (ks. Shore 1986: 30–32), mutta siinä missä eksklusiivisessa passiivirakenteessa tämä lauseke on useimmiten tekemisen kohde, kerronnan puhepassiivissa (KIP) teemapaikkainen lauseke on tämän aineiston perusteella lähinnä tapahtumien ajallista järjestystä tai paikkaa tarkentava lauseke (*Lounaan jälkeen – – Ensiksi – – Lopulta – – Sieltä – – Ryhmässä – –*).

Kuvio 4.

KLS:n ja HJM:n passiivipredikaattien ja MME-predikaattien esiintymät ja osuudet.

Taulukko 3.

KLS:n ja HJM:n passiivipredikaattien ja MME-predikaattien esiintymät ja osuudet.

	KLS	HJM
Kerronnan inkl. puhepassiivi (KIP)	13 (0,19 %)	9 (0,35 %)
Inklusiivinen puhepassiivi (IP)	120 (1,76 %)	23 (0,90 %)
Imperatiivinen passiivi	24 (0,35 %)	14 (0,55 %)
MME-predikaatti	74 (1,09 %)	43 (1,67 %)
Eksklusiivinen passiivi	128 (1,88 %)	33 (1,29 %)
Teoksen finiittiverbit yhteensä	6 810 (100 %)	2 568 (100 %)

Yhteensä KLS:ssä finiittiverbejä on 6 810, selkomukautetussa HJM:ssä 2 568. Näistä passiivimuotoisten predikaattien osuus KLS:ssä on 4,2 prosenttia, HJM:ssä taas 3,1 prosenttia. Taulukossa 3 esitetään aineiston passiivipredikaattien sekä aktiivimuotoisten MME-predikaattien esiintymät ja jakauma sekä KLS:ssä että HJM:ssä. Aktiivimuotoiset MME-predikaatit ovat molemmissa teoksissa aina henkilödiskurssin predikaatteja. Passiivimuotoiset predikaatit liittyvät niin henkilö- kuin kertojadiskurssiin.

Yleinen silmäys taulukon 3 passiivipredikaatteihin osoittaa, että molemmissa teoksissa on käytetty kaikkia tässä tutkimuksessa luokiteltuja suomen kielen passiivirakenteita. Puhekielisiä muotoja ovat taulukon 3 inklusiiviset puhepassiivit (IP-passiivit: *Voidaan samalla käydä jossain*), jotka ovat myös teosten henkilödiskurssin predikaatteja. Edelleen luokittelen puhekielisiin kielenpiirteisiin myös edellä esittelemäni kerronnan inklusiiviset puhepassiivit (KIP-passiivit: *Lounaan jälkeen lähdettiin kanoottiretkelle*) sekä niitä yhdistävän syntaktisen rakenteen että niiden puhepassiivia vastaavan osallistajuuden perusteella. Hybridiominaisuuksiensa takia katson niiden olevan osa kertojan ja henkilön yhteisdiskurssia, vapaata epäsuoraa ajattelun ja puheen esitystä, jota käsittelin luvussa 5. MME-predikaatit ovat aineistossa henkilödiskurssin predikaatteja, mutta muodoltaan ne ovat yleiskielisiä (*Me olemme olleet täällä vasta pari päivää*). Eksklusiiviset passiivipredikaatit (*Pontus löydettiin melko pian tsunamin jälkeen*) liittyvät sekä henkilö- että kertojadiskurssiin, ja niiden voi katsoa edustavan yleiskielisiä rakenteita. Imperatiiviset passiivipredikaatit (*Käydään kahvilla jossain*) liittyvät yksinomaan henkilödiskurssiin mutta kielenpiirteinä ne ovat sillä tavoin neutraaleja, että ne voidaan lukea sekä puhe- että yleiskielisiksi piirteiksi.

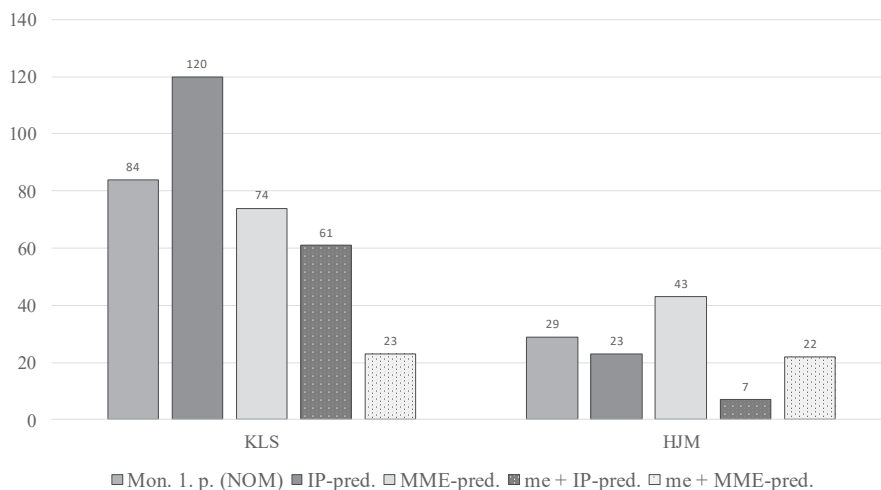
On huomattava, että MME-predikaatit ja IP-passiivit asettuvat keskenään paradigmaattiseen oppositioon, mikä tarkoittaa, että IP-passiivipredikaatit ovat kieliopillisesti korvattavissa yleiskielisillä MME-predikaateilla ja päinvastoin. Sen sijaan vaihdos muuttaa ratkaisevasti MME-predikaattipaikan kielimuotoa. Tarkasteltaessa MME-predikaatteja ja IP-passiiveja alkuteos on huomattavan puhekielinen: MME-predikaattipaikoista, toisin sanoen niistä syntaktisista paikoista, joissa on kieliopillisesti mahdollista käyttää joko MME-predikaattia tai IP-passiivia, vain 38 prosenttia on yleiskielisiä. Sen sijaan selkomukautuksessa tilanne on lähes päinvastainen: 65 prosenttia MME-predikaattipaikoista on yleiskielisiä ja vain 35 prosenttia puhekielisiä.

Osin vastaavalla tavalla voi tarkastella kertojan ja henkilön diskurssia yhdistävien kerronnan inklusiivisten puhepassiivien (KIP) esiintymiä, sillä kieliopilliselta kannalta jokaisen KIP-passiivipredikaatin tilalle voisi vaihtaa yleiskielisen monikon kolmannen persoonan predikaatin: *Lounaan jälkeen lähdettiin ~ he lähtivät kanoottiretkelle. / Ryhmässä oli leikitty ja piirretty ~ he olivat leikkineet ja piirtäneet*. Taulukon 3 perusteella KIP-passiivien suhteellinen osuus selkokielisessä tekstissä on korkeampi kuin alkutekstissä: yhdessä luvussa 5 esille nousseiden fokalisoinnin pluskvamperfektilauseiden ohella tämä vahvistaa sitä havaintoa, että selkokielisessä tekstissä on hyödynnetty tekstilajikohtaisia kerronstrategioita, tässä vapaata epäsuoraa puheen ja ajattelun esitystä, jota katson kerronnan inklusiivisten puhepassiivipredikaattien edustavan.

Lopuksi palaan vielä luvussa 4 tarkastelemini persoonapronomineihin. Puhekielisiä variantteja edustivat yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan *mä/mie-* ja *sä/sie-*pronominit sekä yksikön ja monikon kolmannen persoonan pronomi-

nit *se/ne* taivutusmuotoineen. Alla olevassa kuviossa 5 rinnakkain ovat monikon ensimmäisen persoonan pronominiin nominimuodot (*me*-pronominiin kokonaismäärät, ks. luvun 4 kuviot 1 ja 2), jotka edustuvat molemmissa vertailtavissa teoksissa varioimattomina, sekä tässä luvussa tarkastelemani inkluusiiviset puhepassiivipredikaatit (IP-predikaatit: *mennään*). Kolmantena pylväänä ovat yleiskieliset MME-predikaatit (*menemme*). Neljäs ja viides pylväs havainnollistavat puhe- ja yleiskielen näkökulmasta neutraalien *me*-pronominiin nominimuotojen jakautumista puhekielisiin MME-predikaattipaikkoihin [*me* + IP-predikaatti] ja yleiskielisiin MME-predikaattipaikkoihin [*me* + MME-predikaatti]. Esimerkki 21 tarjoaa esimerkin puhekielisestä MME-predikaattipaikasta, jossa *me*-pronomini yhdistyy IP-predikaattiin (vrt. yleiskielinen MME-predikaattipaikka: *me menemme*):

- (21) – Onko teillä niitä ilmoituksia jäljellä? Venla kysyi. – *Me mennään* nimittäin huomenna Phuketin kaupunkiin ostoksille ja mie voisin jakaa niitä siellä. (KLS, 188)

Kuvio 5.
Me-pronominiin ja inkluusiivisten puhepassiivien (IP) määrät KLS:n ja HJM:n henkilödiskursseissa.

Kuviosta 5 ilmenee, että KLS:n nominimuotoisista *me*-pronomineista (84 esiintymää) 73 prosenttia (72,6 %) yhdistyy IPP-predikaatin kanssa (61 esiintymää) ja 27 prosenttia (27,4 %) MME-predikaatin kanssa (23 esiintymää, ks. esimerkkiä 21). Sen sijaan selkokielisessä HJM:ssä *me*-pronomineista vain 24 prosenttia (24,1 %) yhdistyy puhekieliseen *me mennään* -rakenteeseen (7 esiintymää) ja 76 prosenttia (75,9 %) yleiskieliseen *me menemme* -rakenteeseen (22 esiintymää). Vastaavasti puhekielisiin piirteisiin liitettävistä IP-predikaateista ilman *me*-pronominia edustuu KLS:ssä 49 prosenttia (49,2 %) tapauksista, selkokielisessä HJM:ssä 70 prosenttia (69,6 %):

- (22) Rissasten perhe lähtisi tänään Phuketin kaupunkiin.
”*Aiotaan shoppailla*”, Venla selitti. (HJM, 94)

Selkokielen teoksen puhekielinen variantti muistuttaa tältä osin sellaista yleiskielistä MME-predikaattirakennetta, jossa 1. persoonan pronomini jää predikaatin yhteydestä usein pois, jos pronomini ei ole erityisen painokas (ks. lukua 4):

- (23) – Kyllä, hän on Sanouk. *Olimme* molemmat töissä Pakarang-hotellissa tsunamin aikaan. Sanouk oli tarjoilija, ja minä kannoin laukkuja. (KLS, 105)

Taulukon 3 ja kuvioiden 4–5 perusteella voidaan todeta, että selkokielistäminen suosii kaunokirjallisuuden selkomukautuksissa muun muassa asiakirjoittamiselle ominaista yleiskieltä. Kuviosta 5 käy myös ilmi, että puhekielinen rakenne *me mennään* edustuu selkokielisessä nuortenkirjassa useimmiten ilman *me*-pronominia. Tämä viittaa siihen, että puhekielistämisessäkin selkokielisessä tekstissä on pyrkimystä yleiskielistämiseen, puhe- ja yleiskielen piirteitä yhdistäviin hybridimuotoihin. Tällainen hybridirakenne on myös henkilö- ja kertojadiskurssia yhdistävä kerronnan inkluusiivinen puhepassiivi (KIP), joka on selkokielisessä teksteissä yleisempi kuin alkukielisessä tekstissä. KIP-hybridirakenne poikkeaa kuitenkin *me mennään* -rakenteesta siinä, että hybridisyys ei liity yleiskielistämiseen. Fokalisoinnin pluskvamperfektiaukseen tavoin siinä yhdistyvät henkilön ja kertojan diskurssit, mikä tarkoittaa, että rakennetta voi kutsua fiktiiviselle tekstilajille luontevaksi kielenpiirteeksi, jonka avulla tekstiin luodaan moniäänisyyttä.

7 Päätelmät

Ruotsissa selkokielinen kirjallisuus on jo pitkään toiminut kouluopetuksen pedagogisena työvälteenä. Samankaltainen ilmiö näyttää viime aikoina vahvistuneen myös Suomessa: nuorten hiipuva lukuinto ja heikkenevät tekstitaidot ovat tuoneet alkuaan kehitysvammaisille ja muistisairaille suunnatut selkokirjat äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneille, joilla haasteena ovat hyvin eritasoiset lukijat. Artikkelissani olen pyrkinyt tarkastelemaan nuortenkirjaa ja sen selkomukautusta niin kielellisen selkeyttämisen kuin yksinkertaistamisen näkökulmista. Kyse on yksittäisiä kielenpiirteitä laajemmasta ilmiöstä, sillä keskeisenä kysymyksenäni ovat olleet selkokielen tekstin tekstilajikohtaiset piirteet, joita selkokielestä on edelleen tutkittu vähän niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Tämä kielenkäytön tilanteisuutta korostava näkökulma liittyy omalta osaltaan sellaisiin lukutaitotutkimuksiin, joissa selkokirjallisuutta kritisoidaan liiallisesta sisältöpainotteisuudesta sen sijaan että huomioitaisiin tekstilajikohtainen muoto (luku 2).

Ensimmäisenä nuortenkirjallisuuden tekstilajipiirteinä vertailin aineiston henkilödiskurssien puhe- ja yleiskielisyyttä. Analyysi osoitti, että kummassakin teoksessa hyödynnetään yleiskielen rinnalla puhekielen piirteitä. Selkokielisessä teoksessa kuitenkin suositaan selvästi alkutekstiä enemmän yleiskieltä, mikä taas tekstilajikonventioiden

osalta ei vastaa nuortenkirjallisuuden kielellisiä käytänteitä mutta minkä voi katsoa vastaavan selkokielistämisen yleisiä periaatteita selkotekstien yleiskielisyydestä. Luvussa 4 käsittelin myös tapausta, jossa selkomukautus oli alkutekstiä puhekielisempi (alkuteksti: – *Taidat olla ihastunut siihen?* / selkoteksti: ”*Sä taidat tykätä siitä oikeasti*”). Esimerkistä voi päätellä, että selkokielisessä tekstissä nimenomaan sisällön selkeys on ensisijainen, sillä puhekieliset piirteet yksinkertaistavat esimerkkitapauksessa ilmauksen kielellistä ja semanttista rakennetta ja palvelevat näin selkokielisen tekstin sisällöllisiä ymmärtämistavoitteita. Samoin Tannerin (2012) havaitsemat ”kirjakieliset” puhetilanteet S2-oppikirjojen dialogeissa saivat vahvistusta myös selkomukautuksessa, jossa on runsaasti suomenkielisiä vieraan kielen puherepresentaatioita. Näissä repliikeissä eri ikäryhmien, niin nuorten kuin aikuisten, puheilmaus on vahvasti yleiskielistetty mutta silti esimerkiksi *minä*-pronominin korostunut käyttö noudattaa puhekielen konventioita, mikä mallintaa puhetilanteen epätarkoituksenmukaisen painokkaana. Erityisenä huomiona oli, että Lehtosen (2015) nimeämä niin sanottu ”*minä, sinä* -kieli”, maahanmuuttajanuorten parodioima ”huono suomi”, toimi selkotekstissä ei-suomenkielisen puheen resurssina.

Toisaalta selkokielisessä tekstissä oli havaittavissa diskurssi- ja tekstilajitietoisuutta, joista mainittakoon kaunokirjallisuudelle tyypilliset kerrontastrategiat ja niiden kielellinen konstruointi (luku 5). Selkokielisessä tekstissä oli hyödynnetty muun muassa diskursiivista tekstinlukutaitoa vaativia pluskvamperfektirakenteita, jotka yhdistyvät kertovien tekstilajien fokalisointiin sekä vapaaseen epäsuoraan puheeseen ja ajatteluun ja joissa yhdistyvät henkilön ja kertojan diskurssit. Vastaanvanlaisena moniäänistä yhteisdiskurssia kaiuttavana rakenteena toimi luvun 6 kerronnan inklusivinen passiivi, joka osoittautui yleisemmäksi kielenpiirteeksi selkomukautetussa nuortenkirjassa kuin alkutekstissä. Yleisesti ottaen näkökulmaisuuksia rakentavat kielenpiirteet eivät olleet käytössä systemaattisesti vaan saattoivat selkeyttämiseen pyrkivässä kerronnassa esiintyä toisinaan päinvastaisina (luku 5), mikä osoittanee, että tekstilajikohtaisia piirteitä ei varsinkaan kaunokirjallisuuden osalta ole selkoteksteissä nostettu vielä ohjeistuksen tasolle.

Luvussa 6, jossa tarkasteltavana olivat passiivimuotoiset predikaatit ja niin sanotut MME-predikaattipaikat, kävi ilmi, että suomen kielen puhe- ja yleiskielelle ominaiset passiivirakenteet olivat niin alkuteoksessa kuin selkokirjassa hyvin edustettuina. Sen sijaan analyysi osoitti, että alkuteoksesta poiketen henkilödiskurssin puhekielinen *me mennään* -rakenne edustui selkokielisessä nuortenkirjassa useimmiten ilman *me*-pronominia. Tämä antaa lisää viitteitä siitä, että vaikka kaunokirjallisuuden selkoistamisessa hyödynnetään tekstilajipiirteitä puhekielisyyttä, siinä on vahva pyrkimys yleiskielistämiseen sellaisissakin ilmauksissa, joissa yleiskielistäminen ei palvele selkeyttämistä. MME-predikaattipaikoissa tämä näkyi puhe- ja yleiskielen piirteitä yhdistävinä hybridimuotoina.

Selkokielitutkimusta tarvitaan jatkossa lisää, jotta olisi mahdollista kehittää selkokielen ohjeistusta ja pohtia objektiivisesti selkokielen käyttömahdollisuuksia muun muassa kouluopetuksessa, jonne selkokirjallisuus on viime vuosina suuntautunut. Tutkimusta tarvitaan monipuolisesti eri tekstilajeista, joista tähän asti etusijalla ovat olleet asiatekstilajit. Myös ohjeistus on vahvasti keskittynyt asiateksteihin, joissa sisällöllinen

selkeys on pääasiallinen vaatimus. Sen sijaan tekstitaitojen kehittymisen näkökulmasta on tärkeää huomioida muunkinlainen kuin tekstin sisällöllinen lukutaito; keskeistä on suunnata huomio monipuolisiin tekstitaitoihin, joihin olennaisina kuuluvat erilaisten tekstilajien – siis suullisten ja kirjallisten kielenkäyttötilanteiden – tuntemus ja hallinta. Viime kädessä tekstilajitietoisuus on väylä sosiaaliseen kielitaitoon ja yhteiskunnalliseen toimijuuteen.

Lähteet

Aineistolähteet

KLS = Marja-Liisa Tiainen 2013: *Khao Lakin sydämet*. Helsinki: Tammi.

HJM = Marja-Liisa Tiainen 2018: *Hiekalle jätetyt muistot*. Selkomukautus Marja-Liisa Tiainen. Alkuperäinen teos *Khao Lakin sydämet*. Vantaa: Avain.

Kirjallisuuslähteet

COHN, DORRIT 2006: *Fiktion mieli*. Helsinki: Gaudeamus.

FLUDERNIK, MONIKA 1993: *The fictions of language and the languages of fiction. The linguistic representation of speech and consciousness*. London: Routledge.

HAKULINEN, AULI 1988: Miten nainen liikkuu Veijo Meren romaaneissa. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen* s. 56–70. Helsinki: Yliopistopaino.

— 2013: Puheet, havainnot ja mielen ailahtelut Marja-Liisa Vartion teoksessa *Tunteet*. – Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.), *Dialogi kaunokirjallisuudessa* s. 264–269. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HEIKKINEN, ELINA 2022: ”Täs nyt näettä Esan ittensä, ja näköönen tämä on kovasti.” *Eteläpohjalaisuuden rakentuminen Karhuvainion Esan pakinoissa 1930-luvun alussa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202206152602>.

HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Velipojalta kuultua. Kuinka aikamuodot jäsentävät kerto-musta? – Lea Laitinen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä* s. 77–86. Suomi 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HELIN, IRMELI 2006: Implication of evidentiality in translation. – Mickael Suominen, Antti Arppe, Anu Airola, Orvokki Heinämäki, Matti Miestamo, Urho Määttä, Jussi Niemi, Kari K. Pitkänen & Kaius Sinnemäki (toim.), *A man of measure. Festschrift in honour of Fred Karlsson on his 60th birthday* s. 282–290. SKY Journal of Linguistics 19.

Helsingin Sanomat 3.12.2019. Nuoret lukevat nyt niin vähän, että kouluissa pidetään erikseen lukutunteja. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200006329054.html> (28.11.2021).

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ISOZAKI, ANNA HUSSON 2018: Reading-listening and reading circles. Bimodal approaches building fluency. – *The Reading Matrix. An International Online Journal* 18 s. 82–103.

JAAKOLA, MINNA 2006: Pussikaljaromaanin ääniä. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan,*

- muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 184–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KASTARI, MERVI 2019: Aikuisten S2-oppijoiden kielenoppimisen kokemuksia selkokomunautetun kaunokirjallisuuden parissa. – *Puhe ja kieli* 39 (4) s. 345–365. <https://doi.org/10.23997/pk.76057>.
- KAUPPINEN, MERJA 2010: *Lukemisen linjaukset. Lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4011-9>.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Joensuun yliopisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2002: Selkokielen ja yleiskielen eroista. – Hannu Virtanen (toim.), *Selko-opas* s. 34–45. Tampere: Kehitysvammaliitto.
- 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstien erityispiirteistä*. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8093-5>.
- LAITINEN, LEA 2005: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAMPOLA, KATI 2004: *Pluskvamperfekti nykytarinoissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006a: *Mie vai mää, sinä vai te?* Virkailijoiden kielelliset valinnat itse ja vastaanottajaan viitattaessa. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 241–284. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006b: Kelan asiointikeskustelut Helsingin puhekielen variaation kuvastajina: Esimerkkinä yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien käyttö. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 275–298. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2008: Vaihteleva kieli. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.), *Kieltä kohti* s. 66–85. Helsinki: Otava.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- LESKELÄ, LEEALaura 2019: Helppoa vai vaativampaa selkokieltä. Selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot. – *Puhe ja kieli* 39 (4) s. 367–393. <https://doi.org/10.23997/pk.75679>.
- LESKELÄ, LEEALaura – KULKKI-NIEMINEN, AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- LONG, MIKE 2015: *Second language acquisition and task-based language teaching*. Malden & Oxford: Wiley Blackwell.
- MAASS, CHRISTINE 2020: *Easy Language – Plain Language – Easy Language plus. Balancing comprehensibility and acceptability*. Berlin: Frank & Timme. <https://doi.org/10.25528/042>.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virtittäjä* 108 (3) s. 322–346.
- MARKKOLA, PÄIVI 2006: Helsingissä asuvien siirtokarjalaisten murteenkäytöstä. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 181–222. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- NATION, PAUL 2013: Designing reading tasks to maximise vocabulary learning. – *Applied Research on English Language* 3 s. 1–8.

- NORDENSTAM, ANNA – OLIN-SHELLER, CHRISTINA 2018: Lättläst – en demokratifråga. – *Utbildning & Demokrati* 27 (3) s. 35–52.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kieli-keskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposti (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2018: Kääntäjien kirjeenvaihto, suomentamisen normit ja kieli-ideologiat 1800-luvun lopun Suomessa. – *Virittäjä* 122 (4) s. 561–585. <https://doi.org/10.23982/vir.60536>.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LIISA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – TIITTULA, LIISA 2016: Puheenomaisuuden rakentaminen kauno-kirjallisissa proosateksteissä. – Liisa Tiittula & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja* s. 225–270. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NYKÄNEN, ELISE – KOIVISTO, AINO 2013: Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. – Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.), *Dialogi kaunokirjallisuudessa* s. 9–56. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALLASKALLIO, RITVA 2006: Rajaamatonta läheisyyttä. Läsnaolon ja omakohtaisen kokemuksen tunnusmerkkejä 1800-luvun uutisteksteissä. – Salla Kurhila & Anne Mäntynen (toim.), *Tunnetta mukana. Kirjoituksia Jyrki Kalliokosken 50-vuotispäivän kunniaksi* s. 124–146. Kieli 17. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2013: *Kertova tempus. Finiittiverbin aikamuodon valinta suomenkielissä katastrofiuutisteksteissä 1860–2004*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9203-9>.
- 2016: Absoluuttisuudesta relatiivisuuteen. Pluskvamperfektin diskursiiviset funktiot kertovissa teksteissä. – *Virittäjä* 120 (1) s. 84–121.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2005: Helsingiläisiä puhujaprofileja. – *Virittäjä* 109 (2) s. 162–200.
- 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PIIPPO, IRINA 2016: Kielen kuva. – Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen, *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* s. 23–52. Helsinki: Art House.
- PISA 2018. Ensituloksia. Suomi parhaiden joukossa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019: 40. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-678-2>.
- RAEVAARA, LIISA 2015: Osanottajien identiteetit vuorovaikutuksen resursseina helsinkiläisnuorten keskusteluissa. – Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPATTI, KATRIINA 2008: Tekstin vuorovaikutteisuus avaimena ymmärtämiseen. – Johanne Tanner & Marja Kokkonen (toim.), *Kakkoskieli 6. Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus* s. 69–108. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1983: *Narrative fiction. Contemporary poetics*. London: Methuen.
- SAINIO, ARI 2006: Oikeus kelpo tarinoihin. – Leela Laura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.),

- Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä* s. 131–154. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- SHEEHAN, MARK D. 2015: Increasing motivation and building bridges to content with graded readers. – Masayuki Teranishi, Yoshifumi Saito & Katie Wales (toim.), *Literature and language learning in the EFL classroom* s. 294–314. London: Palgrave Macmillan.
- Selkokeskus 2022a: Selkokielen tarve. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-tarve> (28.11.2021).
- 2022b: Selkokielen määritelmä. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-maaritelma/> (28.11.2021).
- 2022c: Hae selkotunnusta. <https://selkokeskus.fi/koulutukset-ja-tekstipalvelut/hae-selkotunnusta/> (31.5.2022).
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229.
- SORJONEN, MARJA-LIISA – LEHTONEN, HEINI – ROUHIKOSKI, ANU 2015: Helsinki, kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit liikkeessä. – Marja-Liisa Sorjonen, Heini Lehtonen & Anu Rouhikoski (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 9–31. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- TANNER, JOHANNA 2012: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus. Pyyntöjä S2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7903-0>.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UOTILA, ELISA 2019: Selko Suomessa – selkokielen kehitys ja sovelluksia. – *Puhe ja Kieli* 39 (4) s. 307–324. <https://doi.org/10.23997/pk.74581>.
- VANDELANOTTE, LIEVEN 2009: *Speech and thought representation in English. A cognitive-functional approach*. Berlin: Mouton de Gruyter
- VIRTANEN, HANNU 2009: *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opikse.

Simplifying or simplistic? Comparing a young-adult novel and its easy-to-read adaptation from the perspective of genre conventions

In recent years, the target groups of easy-to-read books have expanded and, as has happened in Sweden, easy-to-read books are becoming more commonplace in Finnish schools. This article examines the linguistic construal of an easy-to-read book by comparing the Finnish young-adult novel *Khao Lakin sydämet* ('Hearts of Khao Lak', 2013) by Marja-Leena Tiainen and its easy-to-read adaptation *Hiekalle jätetyt muistot* ('Memories left on sand', 2018, adapted by the author). The study focuses on genre conventions: what kinds of strategies are used when simplifying the novel and, how do these strategies appear from the perspective of genre? The aim of the study is firstly to produce information about the linguistic strategies used in a single easy-to-read text, and secondly, to consider these strategies from the viewpoint of linguistic features characteristic of narrative texts.

The study illustrates that adaptation in an easy-to-read novel is achieved, for instance, by shortening the original text to approximately a third of its original length. According to the principles of easy-to-read texts, sentences are short, and a reporting clause with a reporting verb is added to clarify the speaker's identity. In addition, from the perspective of genre, both the original book and the adaptation utilise the features of spontaneous speech, the so-called 'eye-dialect' characteristic of young-adult novels. However, in easy-to-read texts, such features of speech are less pronounced than in the original text and, contrary to genre conventions, the structures of standard Finnish are often used in expressions where they are not motivated by the need for simplifying or clarification. On the other hand, easy-to-read texts display an awareness of the discourses and genres of fictional narratives, achieved, for instance, by focalising past perfect clauses indicating a shift from an external narration into the internal perception of the character.

In addition to simplifying the content, the study argues that it is important to consider the genre perspective guiding social language skills and social agency. For this purpose, more diverse genre research based on easy-to-read texts is needed.

Selkeyttävää vai yksinkertaistavaa? Nuortenkirjan ja sen selkomukautuksen vertailua tekstilajikonventioiden näkökulmasta

Selkokirjojen lukijaryhmät ovat viime vuosina laajentuneet, ja selkokirjat ovat Ruotsin tavoin leviämässä kouluopetukseen myös Suomessa. Tässä artikkelissa tarkastellaan yksittäisen selkokielisen teoksen kielellistä rakentumista vertailemalla Marja-Leena Tiaisen yläasteikäisille suunnattua nuortenkirjaa *Khao Lakin sydämet* (2013) ja siihen perustuvaa selkokielistä teosta *Hiekalle jätetyt muistot* (2018, kirjailijan oma selkomukautus). Keskeinen tutkimuskysymys liittyy tekstilajikonventioihin: millaisilla ratkaisuilla alkutekstiä on selkoistettu ja miltä selkoistaminen näyttää tekstilajinäkökulmasta? Tutkimuksen tarkoitus on ensinnäkin tuottaa tietoa siitä, millaisia kielellisiä ratkaisuja yksittäisessä selkokielisessä tekstissä on käytetty, ja toiseksi pohtia näitä ratkaisuja kertoville tekstilajeille ominaisten kielellisten konventioiden näkökulmasta.

Tutkimus osoittaa, että selkoromaanissa selkeyttäminen toteutuu muun muassa lyhentämällä alkutekstiä sana- ja merkkimäärältään noin kolmannekseen. Selkokielen ohjeiden mukaan virkkeet ja lauseet ovat lyhyitä, ja repliikkeihin on muun muassa lisätty puhujan henkilöllisyyttä selventävä, puheverbin sisältävä johtolause. Tekstilajinäkökulman mukaisesti sekä alkuperäisessä teoksessa että sen selkomukautuksessa hyödynnetään nuortenromaneille ominaisia puhekielisiä piirteitä. Selkoromaanissa puhekielisyys on kuitenkin vähäisempää kuin alkutekstissä ja yleiskielisiä rakenteita käytetään tekstilajikonventoita yksinkertaistaen sellaisissakin ilmauksissa, joissa yleiskielistäminen ei motivoitu selkeyttämisen tarpeesta. Toisaalta selkokielisessä nuortenromaanissa on havaittavissa fiktiivisten kertomusten diskurssi- ja tekstilajitietoisuutta, joista mainittakoon muun muassa henkilön näkökulmaan eläytyvät fokalisoinnin pluskvamperfektilauseet.

Tutkimuksessa esitetään, että sisällöllisen selkeyden lisäksi selkokielen ohjeistuksessa on tärkeä huomioida sosiaaliseen kielitaitoon ja yhteiskunnalliseen toimijuuteen ohjaava tekstilajinäkökulma. Tätä varten tarvitaan kuitenkin lisää selkokielisiin teksteihin pohjautuvaa monipuolista tekstilajitutkimusta.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston suomen kielen dosentti.